

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

**FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY**

ŽENA V NEJSTARŠÍ ČESKÉ LITERÁRNÍ TVORBĚ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ŠÁRKA NOVÁKOVÁ

Specializace v pedagogice, obor Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Novotný

Plzeň 2019

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 28. června 2019

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Srdečně děkuji panu Mgr. Jiřímu Novotnému za jeho vstřícný přístup, ochotu, čas, cenné rady a trpělivost.

Zároveň děkuji své rodině za to, že mě po celou dobu studia podporovala a projevovala empatii a pochopení.

OBSAH

ÚVOD	5
1 CHARAKTERISTIKA VYBRANÝCH LITERÁRNÍCH PRAMENŮ.....	6
1.1 Život knížete Václava.....	6
1.2 Fuit in provincia bohemorum	6
1.3 Crescente fide christiana.....	7
1.4 Kristiánova legenda	8
1.5 Kosmova kronika – I. kniha	10
2 HISTORICKÝ KONTEXT	12
2.1 Velká Morava	12
2.2 Počátky českého státu.....	13
3 CÍRKEVNÍ INSTITUCE.....	17
3.1 Budování nejstarších kostelů	17
3.2 Založení pražského biskupství.....	18
3.3 Založení břevnova	18
4 ŽENA V RANÉM STŘEDOVĚKU	20
4.1 Názor společnosti	20
4.2 Ženy jako řeholnice	21
4.3 Ženy a vzdělávání.....	22
4.4 Rehabilitace ženy a mariánský kult	23
4.5 Mariánský kult v Čechách	23
5 POSTAVENÍ ŽENY V RANĚ STŘEDOVĚKÉM STÁTU.....	25
6 LITERÁRNĚ ZACHYCENÉ ŽENY A JEJICH SOCIÁLNÍ ROLE	27
6.1 Vědmy v české literární tvorbě.....	27
6.2 Světice a dcery v české literární tvorbě.....	28
6.3 Vládkyně a ženy vládců v české literární tvorbě.....	33
6.4 Ženy jako oběti násilí – ženy unášené a týrané	38
6.5 Ženy jako literární hrdinky – specifika dívčí války.....	39
7 VYUŽITÍ POZNATKŮ V PEDAGOGICKÉ PRAXI.....	41
ZÁVĚR.....	43
RESUMÉ	45
SEZNAM LITERATURY	46

ÚVOD

Nejstarší literární památky představují důležitý zdroj poznání nejen pro historiky, ale také pro mnoho dalších vědních odvětví (lingvistika, sociologie apod.). Badatelé mohou získat informace o způsobu života, důležitých událostech či o změnách, které se ve společnosti během uplynulých staletí odehrály.

České písemnictví má dlouhou tradici, tudíž si musíme vážit kořenů české vzdělanosti. Proto jsem se rozhodla zkoumat nejstarší českou literární tvorbu. Následující práce je zaměřena zejména na způsob, jakým byla v nejstarších českých literárních dílech zobrazována žena. Je nepochybné, že vzhledem k výraznému mocenskému vlivu církve bylo pojetí ženy ovlivněno církevním učením, avšak každý z autorů vložil do svého díla také kousek osobitého vyjádření, a proto mohou díla působit pochvalně, hanlivě či neutrálně. Pojetí ženského prvku bylo ovlivněno také dobovými zvyklostmi, a pokud již byla v díle zmíněná konkrétní ženská osoba, obvykle se jednalo o osobu významného postavení, tedy ženu z významného rodu či ženu svatou.

Důvodem zpracování tohoto tématu bylo zaujetí na přednáškách předmětu „Starší česká literatura“.

První kapitola je věnována stručnému historickému kontextu Čech od 1. poloviny 9. století po celé 10. a 11. století. Stěžejní práce je zaměřena na analýzu pojetí ženy zejména v prvních literárních pramenech a raného středověku. Důraz je kladen zejména na objasnění, jakým způsobem bylo pojetí ženy ovlivněno křesťanstvím, které v 9. století získalo v českých zemích dominantní postavení. Cílem práce je pomocí analýzy dostupných primárních a sekundárních zdrojů zjistit, zdali lze nalézt pro pojetí ženy v nejstarších českých literárních památkách určitý vzorec či archetyp a popsat typické způsoby zobrazení ženského prvku v období raného středověku.

1 CHARAKTERISTIKA VYBRANÝCH LITERÁRNÍCH PRAMENŮ

1.1 Život knížete Václava

Tato první slovanská legenda byla napsána staroslověnsky. Již od počátku se nepochybovalo, že vznikla v Čechách – český původ je totiž prokazatelný dostatečně. Svědčí o něm autorova znalost českých reálií.¹

Ovšem doposud zůstává otazník nad datací této legendy. Silně převládá názor, že *První slovanská legenda svatováclavská* vznikla brzy po Václavově smrti – jako přibližný rok se uvádí rok 940. Jiní čeští badatelé kladou vznik legendy do doby pozdější. (Staroslověnské legendy 1976, s. 55 – 57)

Na začátku textu legendy se seznamujeme s Vratislavem a Drahomírou, kteří zplodili syna Václava. Když vyrostl, jeho babička Ludmila ho podporovala ve vzdělávání. Klíčová je pro nás jeho smrt – podle této legendy Boleslav udeřil Václava mečem po hlavě, ten ho však srazil na zem a držel ho. Na pomoc svému pánovi přispěchal Tuža a ťal Václava do ruky, kterou držel Boleslava na zemi. Václav pustil bratra a utíkal do kostela, kde ho Česta a Tira zabili. K nim se ještě přidal Hněvsa, který mu mečem probodl hrud'. (Staroslověnské legendy 1976, s. 71 – 72; Třeštík 1998, s. 226)

Legenda se dochovala ve třech redakcích – dvou ruských a jedné charvátské. Starší ruskou redakci objevil A. Vostokov a publikoval ji v roce 1827. Objevením a publikováním tohoto textu bylo zahájeno bádání o slovanských památkách svatováclavského a svatoludmilského okruhu. Charvátská redakce byla veřejnosti předložena teprve roku 1902. (Staroslověnské legendy 1976, s. 58)

1.2 Fuit in provincia bohemorum

Předpokládá se, že již sv. Václavu záleželo na tom, aby svatost a úcta jeho babičky Ludmily byla uznána i v západní církvi, především v Řezně.² Za tím účelem bylo *Umučení sv. Ludmily* zpracováno též latinsky – je to legenda o sv. Ludmile, jejímž incipitem jsou slova *Fuit in provincia Bohemorum*, v českém překladu *Byl v zemi české*. Legenda *Fuit* je doslovným překladem slovanské legendy *Umučení sv. Ludmily*. (Chaloupecký 1942, s. 60)

¹ V legendě najdeme jména řady osob, zasvěcení chrámů, svěcení svátků, použití slovesa „milovati“ nebo spojení „rabi boží“ – „služebníci boží“.

² Do Řezna tehdy české panství církevně příslušelo.

Tato legenda vypráví o životě Ludmily od jejího sňatku s Bořivojem až po její smrt na Tetíně. V legendě ovšem chybí zmínka o jejím přenesení a zázracích.³ Dokládá nám, že prvním křesťanským knížetem z rodu Přemyslovců byl Bořivoj. Legenda byla často považována za jeden z nejdůležitějších pramenů pro poznání počátků českého státu. Vznikla nejspíše někdy po založení kláštera sv. Jiří v 70. letech 10. století. (Třeštík 1998, s. 138 – 140)

1.3 *Crescente fide christiana*

Další latinská legenda, která byla sepsána v 10. století, nese název *Crescente fide Christiana*, v překladu *Když se šířila křesťanská víra*. (Šváb 1964, s. 36)

Legenda je tedy zpracována jako látka, která se týká Václavova zbožného života i jeho umučení, v latinském jazyce. Autor tohoto životopisu sv. Václava, jenž latinsky počíná slovy *Crescente fide Christiana*, zpracoval ve svém díle oba starší životopisy českých světců, Ludmily a Václava, jež byly původně sepsány slovanským jazykem. K látce obou spisů, které získal, doplnil zčásti historické doplňky a zčásti legendární. Již tato okolnost, že autor legendy užil slovansky psané spisy vzniklé v Čechách, nasvědčuje tomu, že legenda vznikla v Čechách a že sám autor byl pravděpodobně Čech. Tuto skutečnost dále potvrzuje okolnost, že naše legenda byla v Čechách v 10. století dobře známá a spisovatelé tohoto století, kteří psali o sv. Václavu, legendu podstatně užili - a to v literárním zpracování, jak bylo v pozdějších letech v Čechách známo a opisováno. Patří k nim zejména Kristián. Legenda velmi brzy pronikla do Německa, a to již počátkem druhé poloviny 10. století, zejména do Bavor. Tu byla upravena – zčásti z hlediska obsahu a zčásti zkrácena.⁴ Bavorské zpracování života sv. Václava se dostalo v druhé polovině 10. století také do Itálie. Je třeba připomenout i italského Gumpolda (80. léta 10. století), jehož pozdějším překladem byla *Druhá slovanská legenda o sv. Václavu* (patrně 11. století). Legenda počínaje slovy „Když šířila se víra křesťanská“. Nejprve nás zavádí k Bořivojově křtu, stručně ke Sptyihněvovi a bratru Vratislavovi a poté hned k Vratislavovu synu Václavu.

Václav je zde líčený jako moudrý, spravedlivý, pravdomluvný muž, který toužil po vzdělání, pomáhal chudým a nemocným. Ovšem jeho lstivý bratr Boleslav měl jistý záměr – zabít svého bratra. Boleslav poslal svého posla, aby Václava lstivě pozval do jeho

³ Každá legenda se skládá ze tří základních částí – narození a pozemského života světce, umučení nebo násilného zavraždění a posmrtných zázracích.

⁴ Bavorské zpracování nepokládá za prvního křesťanského knížete Bořivoje, nýbrž jeho syna Sptyihněva, který uznal bavorskou církevní i politickou nadvládu nad Čechami. (Chaloupecký, 1942)

domu na hostinu. Václav věděl, že se ho snaží zabít, a proto se rozloučil se svými přáteli. Boleslav udeřil mečem Václava do hlavy, Boleslavovi družiníci vytáhli kopí a rovněž meče a Václav umřel. Tělo uložili do hrobu, avšak krev se jim nepodařilo z prken umýt. Vrahové pozabíjeli i jeho přátele a utopili děti. Václav se v noci zjevoval lidem ve snu a toužil po tom, aby jeho tělo bylo přeneseno do chrámu, který on sám vystavěl. Na konci legendy jsou vylíčeny nejrůznější zázraky, které se po Václavově smrti děly. (Chaloupecký 1942, s. 78 – 86)

1.4 Kristiánova legenda

Tato legenda je věnována především Václavovi a jeho babičce Ludmile. Autor se snaží především věrně zobrazit jejich život, který je plný strastí a úkladů. Jak sám uvádí, „vyptal se některých starců nebo mnichů, kteří skutky těchto světců mohli zakusit na vlastní oči“. (Kristiánova legenda 1978, s. 9) Této práci se nevěnoval z touhy po slávě, ale spíše toužil podat svědectví v té nejpravdivější podobě. V době vzniku legendy se věřilo, že i ostatky svatých mají nadpřirozenou moc, která může ostatním pomoci. Proto je připomínání života svatých velmi důležité. Dle ducha tehdejší doby odkazuje autor na zásvětní odměny, kterých se všem, kteří následují příkladu svatých, dostane.

Na rozdíl od *Kosmovy kroniky* podává autor *Kristiánovy legendy* doklad o životě pouze jediné ženy, avšak popis okolností jejího života je velmi podobný tomu, co je známo z kroniky. Slované čeští „žili jako kůň neovládaný uzdou, bez zákona, bez knížete nebo vládce a bez města, oddaní uctívání model“. (Kristiánova legenda 1978, s. 19) Teprve morové neštěstí je přimělo změnit způsob života a založit město Praha (autor přímo dává do souvislosti morovou epidemii a Libušinu žádost o sňatek s Přemyslem). Namísto vyjmenování událostí však autor přeskakuje až do časů vlády knížete Bořivoje, kdy již do české země přicházelo křesťanství. Pasáž je věnována Bořivojově křtu a příchodu prvních kněží a biskupů do české země a také mnohým protivenstvím, kterým musela nová víra čelit.

I přesto, že Kristiánova legenda není považována za kroniku, najdou se v ní pasáže popisující dění v české zemi. Popisy se však soustředí na vyzdvižení křesťanských skutků a pevné víry, které pomáhají panovníkovi překonat nástrahy. Právě Bořivoj si pak vzal za manželku Ludmilu, která pocházela „z kraje slovanského, a ačkoliv zpočátku žila v bludu pohanském, obětujíc modlám, tak později se obrátila na náboženství křesťanské, a vynikala ctnostmi nad ostatní“. (Kristiánova legenda 1978, s. 27) Svému muži povila tři syny a několik dcer, jejichž počet nebyl upřesněn. I tato skutečnost svědčí o tom,

že počet mužských potomků byl přesně zaznamenán, zatímco dívky nezastávaly v rodině důležité postavení a nemohly být ani následnicemi panovnického postavení. Synové však byli vnímáni jako jistota zachování rodu.

Autor legendy zmiňuje, že synové Ludmily měli manželky, z nichž jeden jménem Vratislav si vzal ženu zlou jako biblická Jezabel. Na rozdíl od Ludmily byla tato žena podlá a úlisná. Ludmila, dle autora legendy, již v této době „pomáhala chudým v nedostatku, živila hladové, osvěžovala žíznivé a nuzné šatem odívala“. (Kristiánova legenda 1978, s. 29) Její dobrota je popisována na několika místech, přičemž je zdůrazňována především její laskavost vůči chudým a pokora před tváří boží. Vratislav měl syna Václava. Vratislav však brzy zemřel a Václavova matka tak převzala vládu nad zemí. Zde přichází ke slovu konflikt bývalé panovnice Ludmily se současnou panovnicí Drahomírou, přičemž Václavova matka je zaměřena především na získání co největší moci. Pokora a obliba Ludmily u lidu jí je na překážku. Odchod Ludmily na hrad Tetín představuje symbolický odchod do ústraní, odkud Ludmila ovlivňovala chod událostí spíše zpovzdálí.

Autor legendy zdůrazňuje, že svatý Václav měl duchovní spojení se svou babičkou Ludmilou, a proto mohl již dopředu vědět, jakým způsobem ona zemře. Život Ludmily tudíž není tak důležitý jako skutečnost, že svou moc projevila pomocí vlivu na svého vnuka Václava, který se však projevil až po její smrti. Podstatná část legendy je zaměřena na Václavův život, přičemž Ludmila je zde popisována jako svatá a pokorná žena za života i po smrti. Vůči svým vrahům vystupovala shovívavě, a smrt zardoušením dokázala, že její duše má právo na posmrtný život. Vláda země české po její smrti nebyla dobrá. Mimo jiné vrazi byli spravedlivě potrestáni. Jak zdůrazňuje autor, „v tom se jasně ukázalo první znamení Ludmiliny svatosti, že řízením prozřetelnosti boží žádný z vrahů nezůstal naživu“. (Kristiánova legenda 1978, s. 43) Z jejího náhrobku dále „šířila se hojnost přelíbezná vůně, mnozí tu také spatřili svíce a pochodně, planoucí jasně jako den“. (Kristiánova legenda 1978, s. 45) Svatost Ludmily byla tedy patrná všem, kteří přišli navštívit její hrob.

Ačkoliv se Václavova matka snažila kát ze svých hříchů vůči Ludmile, kterou dala zavraždit, přece nechtěla, aby Václav nastoupil na trůn. Podstatné je zde zjištění, že autor legendy záměrně nezmiňuje její jméno, zatímco Ludmilu a Václava jmenuje poměrně často. Za Václavovu matku hovoří spíše její charakteristika nežli jméno. Poté, co Václav dospěl, nechal převézt ostatky své babičky z Tetína k sobě, neboť „se rozvzpomenul⁵ na to,

⁵ Motiv „rozvzpomínání“ je typicky raným středověkým toposem, nepochybně se nejednalo o oživení paměti knížete, nýbrž o iniciativu jeho duchovního okolí (kněží).

v jaké svátosti v této zemi žila a jakou slávu si u Všemohoucího v odměnu za to získala“, (Kristiánova legenda 1978, s. 51) a rozhodl se napravit zlé skutky, které napáchala jeho matka. Nechal ji vyhnat ze země a nastoupil na její místo.

Dalším z důkazů Ludmiliny svátosti je skutečnost, že poslové našli její tělo naprosto neporušené. Mohli ji tedy převést na nosítkách do Prahy a zde Václav, za doprovodu kněžích a po vykonání nutných obřadů, „nechal odhalit tělo před tváří veškerého lidu, aby všichni uvěřili, že ji Kristus Pán neporušenou zachoval“. (Kristiánova legenda 1978, s. 55) Její krása a ctnost tak dopadly na každého, kdo ji přišel spatřit. Všichni ji oslavovali a prohlašovali, že tato žena je skutečně hodna blahorečení. Sám Václav pak povolal kněží až z dalekého města, kteří vysvětili místo posledního odpočinku Ludmily. Když ji na toto místo přenášeli, udál se poslední zázrak, neboť „chlapec nemocí tělesnou zesláblý a zkrívený, sedíce před dveřmi baziliky, dovolával se zásluh svěťice, až najednou se narovnal a nabyl své dřívější síly“. (Kristiánova legenda 1978, s. 57) Ostatky svaté Ludmily tedy, dle svědectví autora, dokázaly také uzdravovat nemocné.

V době, kdy dochází k bratrovraždě, vystupují v legendě také další ženy, avšak pouze okrajově, na příklad Václavova sestra Přibyslava. Přibyslava uposlechla Václavovo zjevení a udělala to, o co ji Václav požádal. Po Václavově smrti byly jeho ostatky přeneseny na Pražský hrad a uloženy blízko Ludmiliných ostatků. Dle svědectví autora byly jeho ostatky schopny konat podobné zázraky, jaké činily Ludmiliny ostatky. Proto i on byl hoden svatořečení.⁶

1.5 Kosmova kronika – I. kniha

Kosmas byl děkan pražské kapituly a měl hluboké vzdělání, kterého nabyt nejříve doma a pak v Lutychu. Patrně žil v letech 1045 – 1125⁷. Ve třech knihách své latinské kroniky, která je naším prvním velkým historickým dílem, sleduje české dějiny od nejstarších dob až do roku 1125, kdy zemřel. Čerpal od starých svědků a v posledním období, o němž vypravuje, byl sám přímým účastníkem významných událostí. Podle antických vzorů se Kosmas snaží, aby jeho kronika byla zajímavou. Po způsobu antických dějepisců také opatřuje každou knihu předmluvou s filosofickými a mravními úvahami. Kosmovým dílem vrcholí latinská literární činnost v době raného feudalismu. Zakládá se jím kronikářská tradice, která je nejprve reprezentována jeho pokračovateli

⁶ Viz vazba na legendu *Fuit in provincia Bohemorum, Crescente fide Christiana* či *Gumpoldova legenda*.

⁷ O Kosmově životě se dozvídáme z 59. kapitoly 3. knihy.

ve 12. století, posléze anonymními letopisy z 13. století až po slavnou historiografickou produkci 14. věku (tak řečený Dalimil, Zbraslavská kronika, kroniky doby Karla IV.).

Kosmova kronika se dělí do tří knih. První kniha zaznamenává starozákonní zmatení jazyků, příchod Čechů, staré české mýty (pověsti), počátky křesťanství a první historická knížata. Končí rokem 1037. Druhá kniha se datuje od roku 1038 do roku 1092. Líčí knížecí i královskou vládu, časově odpovídá Kosmovu životu, mládí, dospívání a profesnímu zakotvení. Třetí kniha se zabývá obdobím Kosmovy současnosti. Nelze si nepovšimnout autorových rozpaků z toho, zda se může pravdivě vyjadřovat o svých současnicích. V osmdesáti letech stačil zachytit ještě počátek vlády Soběslava I., který usedl na knížecí stolec několik měsíců před kronikářovou smrtí.

Kosmas psal pro své učené přátele – jednotlivé knihy svého spisu věnoval proboštu Šebířovi, svatovítskému opatu Klimentovi a břevnovskému opatu Klimentovi. Hlavním cílem kroniky je podat výklad dějin, který slouží potřebám přemyslovské dynastie a pražského biskupství na počátku 12. století. Ve vyprávění o původu Čechů a počátcích přemyslovského rodu Kosmas zformuloval pojetí národa a státu (v duchu doby zdůrazňuje potřebu sjednoceného státu). Hlavním vodítkem Kosmovy kroniky je posloupnost českých knížat a pražských biskupů. Souvislé vyprávění se střídá s analistickými záznamy, které byly Kosmovými prameny pro starší dobu. Vychází z řady známých i neznámých pramenů a musíme podotknout, že se zeměpisně orientoval ve své zemi. (Lehár 1997, s. 35)

Autor byl odchován antickou literaturou, dokonale znal soudobou literární teorii a také latinskou literaturu. Psal sice latinsky, ale myslel a cítil i česky. Kosmovo vyprávění není jen o podávání faktů – přidává dialogy, citáty (např. římských autorů), lidová rčení, a dokonce i zábavné historky. Vidíme jeho smysl pro humor, ale také pro něj typickou empatii (soucítí s trpícími). Kosmův smysl pro humor zaregistrujeme někdy jen v narážce. Mimo jiné cítíme, že preferuje určitá knížata, jiná na druhou stranu odsuzuje. (Tichá 1984, s. 25)

V souvislosti s ženskou tematikou budeme pracovat s první knihou, abychom se časově pohybovali v podobném horizontu jako nejstarší domácí legendy – a to s ohledem na popisované události i na dobu vzniku díla.

2 HISTORICKÝ KONTEXT

2.1 Velká Morava

Počátek Velké Moravy datujeme do 1. poloviny 9. století. Čechy byly stále osídleny slovanským obyvatelstvem a nebyly sjednocené. Mezi vládce Velkomoravské říše řadíme Mojžíra (830 – 846), Rostislava (846 – 870), Svatopluka I. (870 – 894) a Mojžíra II. (894 – 907).

Základ raně feudálního státu položil kníže Mojžír I. Ovládal dolní Pomoraví. V roce 830 dobyl Nitru a porazil knížete Pribinu, který spravoval Nitransko. Tím vzniká zárodek Velkomoravské říše. Na konci 9. století zaujímala území Pomoraví, Ponitří a Podyjí, Blatensko, českou kotlinu i horní tok Odry a Visly, přičemž za knížete Svatopluka I. přesáhla moc velkomoravského vládce až k soutoku Sály s Labem na západě a až po řeku Tisu na východě. Jádrem státu bylo situováno kolem hradišť Staré Město u Uherského hradiště a Mikulčice. (Šárochová 2006, s. 134)

Někdy v pozdním létě nebo časném podzimu roku 846 nastoupil na trůn Rostislav I. Jednalo se o syna sestry Mojžíra, tudíž o Mojžírova synovce.

Rostislav aspiroval o osamostatnění moravské církve – teprve, pokud by říše měla vlastní biskupství či arcibiskupství, mohla se řadit mezi křesťanské státy. Proto Rostislav požádal tehdejšího byzantského císaře Michala III. o věrozvěsty. Ještě předtím se však diplomaticky obrátil s žádostí o zřízení vlastního moravského arcibiskupství do Říma, kde byla jeho žádost zamítnuta.⁸ Michal III. po dohodě s konstantinopolským patriarchou Fotiem vyslal na Moravu zkušené diplomaty a církevní reformátory, aby vybudovali samostatnou moravskou církev. (Šárochová 2006, s. 135)

Oba bratři se narodili v řecké Soluni. Cyril byl mimořádně nadaný – vystudoval teologii, filozofii, literaturu atd. Jeho starší bratr, Metoděj, byl právník. (Hora 1985, s.129)

Po příchodu na Moravu v roce 863 byli bratři slavnostně přivítáni. Konstantin již před příchodem přeložil bohoslužebné knihy.⁹ (Hora 1985, s. 134) Znali slovanský jazyk, jímž se hovořilo v okolí Soluně a sestavili slovanské písmo (hlaholici). (Kavka 1971, s. 64)

⁸ Rostislav má k tomu pádný důvod – pokusil se vymanit z německého područí a přítomnost jejich kněží je výrazem nesamostatnosti – potřeboval vlastní zemi a aby mu podléhala církevní správa. V církevní správě uplatňoval nároky na Rostislavovu zemi pasovský biskup.

⁹ Jednalo se zejména o překlad misálu (knihy s kompletními texty pro mši), breviáře (modlitby předepsané ke každodenní modlitbě kněží) a části bible.

Následovníkem se poté stává Rostislavův synovec Svatopluk. Ten je považován za zrádce, jelikož svého strýce vydal Frankům. Vytvořil obrovskou říši (započítává se území Moravy, Slovenska, Maďarska, část jižního Polska, část Saska a Čechy).

Posledním doloženým velkomoravským knížetem byl Mojmír II. Na trůn nastupuje po smrti svého otce Svatopluka. Roku 906 byl údajně zabit. Velká Morava poté zaniká po vpádu Maďarů. (Měřínský 2002, s. 956)

2.2 Počátky českého státu

V době, kdy na Moravě vznikl moravský stát, byly Čechy ještě rozděleny na několik kmenových území. Na sklonku 9. století nabyt nad všemi kmeny jednoznačnou převahu kmen Přemyslovců. První historicky doložený kníže se jmenoval Bořivoj. Se svou chotí Ludmilou přijal křest. (Kavka 1971, s. 94)

Nad Bořivojovým křtem ovšem zůstává otazník. Dle D. Třeštíka je klíčový problém v tom, že o křtu nevypráví žádný pramen, který by se dal považovat za současný. *Francké anály*, kroniky z 9. století, korespondence papežské kurie, které se týkají Metoděje, či *Život Metodějův* o něm nevypráví. Ovšem v *Análech fuldských* se nachází zpráva o křtu čtrnácti českých knížat v Řezně roku 845 - o křtu, který byl starší než křest Bořivoje.¹⁰

Nejstarší kronikářskou zprávou je zpráva Kosmova, která byla zapsaná koncem roku 1120. Kosmas mluví o Bořivojově křtu dvakrát. Poprvé zmiňuje Metodějovu účast při křtu, kdežto podruhé udává zcela nereálnou dataci, a to rok 894.

Staršími záznamy jsou zmínky některých václavských a ludmilských legend z 10. a 11. století. Ale ani ty se však neshodují v tom, kdo byl prvním křesťanským knížetem. Např. václavská legenda nehovoří o pokřtěných Václavových předcích vůbec, *Gumpoldova legenda* určuje jako prvního křesťanského knížete Spytihněva I. *Fuit in provincia Bohemorum* ale tvrdí, že křest přijal Bořivoj s manželkou Ludmilou. (Třeštík 1998, s. 312)

Celkově z různých historických záznamů vyplývá skutečnost, že Bořivoj přijal křest kolem roku 880. (Třeštík 1998, s. 338)

Od Kosmy o Bořivojovi víme, že byl údajně potomkem bájného Hostivíta a že manželka Ludmila mu dala dva syny – Vratislava a Spytihněva. (Hora 1985, s. 166)

Nástupcem Bořivoje se stává jeho syn Spytihněv. Nevíme, koho měl za ženu, a ani, zda zanechal po sobě potomstvo, ale ženatý údajně byl. Vládl zhruba v letech 895 –

¹⁰ Bořivoj se narodil cca roku 850

915. V jeho době se české kmeny¹¹ připojené k Velké Moravě od říše odtrhly. Když Spytihněv umíral, říše Mojmírovců ve východním sousedství byla v rozkladu v důsledku maďarských vpádů. I Čechy byly patrně zasaženy Maďary, ovšem nejspíše se ubránily. (Hora 1985, s. 167)

Spytihněvova smrt uvolnila cestu na trůn jeho mladšímu bratrovi Vratislavovi. Panoval v letech 915 – 921. Oženil se s Drahomírou, která pocházela ze slovanského kmene Stodoranů. Podle legend měli sedm dětí – tři syny a čtyři dcery. Známe jen ale dva syny – Boleslava a Václava a jednu dceru Přibyslavu. Zprávy o vladařských skutečích jsou strohé. Podle nich byl Vratislav považován za úspěšného obránce Čech před maďarskými útoky. Kolem roku 916 začal Vratislav budovat kostel sv. Jiří na Pražském hradě. Stavbu nedokončil a po kostelu zůstaly nepatrné stopy. (Hora 1985, s. 169)

Když Vratislav umírá, Václav a Boleslav byli podle tradice nezletilí. O regentskou vládu se tudíž zajímala jednak Drahomíra, jednak Vratislavova matka Ludmila. (Šárochová 2006, s. 152)

Za nezletilého Václava vládla nejdříve Ludmila, tím odsunula do pozadí Václavovu matku Drahomíru. Brzy došlo ke konfliktu, který skončil Ludmiliným zavražděním. (Kavka 1971, s. 94)

O Václavově vládě je zachováno již více zpráv. V době jeho vlády soupeří mezi sebou křesťanské a slovanské pohanské polyteistické náboženství. To se Václava velmi dotýkalo, protože jeho babička Ludmila byla velmi horlivá křesťanka, zatímco jeho matka se hlásila ke slovanskému náboženství. Vláda knížete Václava byla nesena především snahou o mocenské vyhranění vůči králi Jindřichu Ptáčníkovi, který chtěl dál rozšiřovat svou říši na východ, tudíž směrem na Čechy. Tím Václav akceptoval spojenecký závazek věrnosti a platil Jindřichovi tzv. daň z míru. Politickou shodu s Jindřichem Ptáčníkem demonstroval Václav i založením nového pražského kostela, zasvěceného saskému patronu svatému Vítu. Boleslav, Václavův bratr, nesouhlasil s odváděním daní. Dne 28. září nespokojenci zavraždili Václava na hradišti ve Staré Boleslavi a mladšího bratra Boleslava posadili na jeho místo. (Šárochová 2006, s. 152)

Boleslav I. měl s jeho ženou Biagotou¹² čtyři děti – dcery Doubravku a Mladu, syna Strachkvase¹³ a Boleslava II. (Hora 1985, s. 182) Boleslav zahájil nepřítelství s říší, protože nesouhlasil s placením poplatků. Mimo jiné se účastnil bitvy na řece Lechu,

¹¹ Není jasné, které to byly.

¹² Patrně se jedná o hypotetické jméno manželky, které figuruje na nejstarších českých denárových dražbách.

¹³ Podle části historické odborné literatury (např. D. Třeštík, J. Sláma) není vyloučeno, že je Kosmou uváděný Strachkvas totožný s legendistou Kristiánem.

kde byly uherské kmeny zcela poraženy. Od roku 968 vyjednával prostřednictvím své dcery Mlady o zřízení biskupství v Praze.

Po Boleslavovi se chopil vlády Boleslavův prvorozený syn Boleslav II. Pobožný, a to patrně v roce 972. Za jeho vlády bylo založeno pražské biskupství (973), na němž má svůj podíl hlavně jeho sestra Mlada, která vznik vyjednávala v Římě. Do biskupského úřadu později povolává svého příbuzného Vojtěcha Slavníkovce (r. 982), s nímž založil první mužský klášter v Čechách – Břevnov. (Lutovský 2007, s. 246)

Novým panovníkem po smrti otce se stal Boleslav III. Ryšavý. Za jeho vlády se český stát ocitl v krizi. Polský Boleslav Chrabrý přepadl Krakov a zmocnil se celého území.¹⁴ Uvnitř mezi bratry začal boj. Boleslav III. se pokusil zbavit svých bratrů Jaromíra a Oldřicha. Jeho počínání vyvolalo proti němu povstání, za něhož musel uprchnout do říše. Jeho odpůrci povolali na trůn Vladivoje (1002 – 1003), ovšem po jeho brzké smrti nastoupil na trůn Jaromír, který byl ale vypuzen. Do země pronikl Boleslav Chrabrý – ten dosadil zpět na trůn Boleslava III., nové povstání však donutilo Boleslava Chrabrého, aby se stal vládcem (1003 – 1004) a obsadil Prahu. (Hora 1985, s. 100)

Polská nadvláda byla brzy vystřídaná německou. Říšská vojska vtrhla do země pod záminkou, že budou chránit přemyslovské nároky, a Boleslava Chrabrého ze země vytlačila. Jindřich II. dosadil na trůn Jaromíra (1004 – 1012), který mu za to poskytl pomoc v boji proti Polsku. (Hora 1985, s. 101)

Vyvrcholil další svár o moc – mladší Oldřich se svou družinou přepadl Jaromíra. K Oldřichovým zásluhám patří připojení moravského území k českému státu. Další je založení Sázavského kláštera, záchrana rodu Přemyslovců a zajištění pokračování mužské linie rodu – s venkovskou dívkou Boženou¹⁵ zplodil dědice trůnu – Břetislava I. (Hora 1985, s. 201)

K novému rozmachu českého státu dochází za vlády Břetislava I. (1034 – 1055). Ústředním Břetislavovým sídlem se stala Olomouc, kde vznikla i nejstarší přemyslovská mincovna na Moravě. (Žemlička 1997, s. 44) Zásluhou Břetislava byly přeneseny ostatky sv. Vojtěcha z Polska do Čech. Pro své účely využíval církevní moc a pokusil se (bez úspěchu) o založení arcibiskupství v Praze. Jeho otec měl plán vybudovat benediktinské kláštery – Břetislav I. pokračoval v úmyslu svého otce dobudovat síť nejstarších benediktinských klášterů v Čechách. Nová založení vznikly také na Moravě

¹⁴ Boleslav Chrabrý udeřil na českou posádku Krakova a pevnost dobyl.

¹⁵ Tradice českých pověstí pracuje s Boženou jako neurozenou dívkou z českého venkova (viz velmi výrazně tak řečený Dalimil).

(např. Rajhrad). Dle Kosmy ustanovil Břetislav tzv. seniorát – knížetem se stal vždy nejstarší z rodu. Toto ustanovení bylo však často obcházeno. (Kavka 1985, s. 102)

3 CÍRKEVNÍ INSTITUCE

3.1 Budování nejstarších kostelů

Kostely, které stály v knížecích správních hradech, bývaly často jedinými duchovními místy v celém hradeckém obvodu. Náleželo jim právo křtu. Působily v nich nevelké sbory kněží. Jejich představený se nazýval arcikněž nebo také arcipryšt. Arcikněž náležel k biskupovým pomocníkům. Od 9. století se na západě měnil arcikněž v arciděkana, v Čechách 12. století v arcijáhna. (Žemlička 1998, s. 23)

Historie budování prvních kostelů sahá do doby vlády Bořivoje I. Bořivojovým prvním činem po návratu ze křtu se stalo založení prvního kostela – kostel sv. Klimenta na Levém Hradci. Druhý kostel založený Bořivojem byl kostel Panny Marie. Ivanu Borkovskému, významnému archeologovi, se podařilo kostel Panny Marie opravdu nalézt. Šperky ženy, které se v něm nalézaly, se mohou bezpečně datovat do 9. století a potvrzují tak Kristiána. Borkovský však s překvapením konstatoval, že tento kostel byl postaven před hradbami hradu. (Třeštík 1998, s. 338)

Kristiánova legenda nám vypráví, že Bořivoj byl nejprve pokřtěn a pak teprve poučen o víře: „Metoděj druhého dne poučil vévodu i s třiceti dvořany, kteří s ním přišli, o základech víry, a když podle obyčeje vykonali obřadný půst, obrodil je přeposvátným pramenem křtu“. (Kristiánova legenda 1978, s. 21) Ono tvrzení vyvrací D. Třeštík ve své publikaci *Počátky Přemyslovců*. Postup, který Kristián vykládá, odporuje běžné praxi. Ta kladla naopak velký důraz na to, aby křtenci byli důkladně poučeni před křtem. Taková praxe probíhala pravděpodobně roku 796 na Dunaji, ale během 9. století zanikala. Kristián tudíž narážel na staré a opuštěné praktiky, které v jeho době v Čechách neexistovaly a ani existovat nemohly. (Třeštík 1998 s. 329) Legenda dále pokračuje slovy: „A když jej ve víře Kristově plně vzdělal, dovolil mu, obohativ ho mnohými dar, aby se vrátil domů, a dal mu s sebou kněze ctihodného života jménem Kaicha. Navrátivše se pak domů, usadili řečeného kněze na hrádku, jehož jméno bylo Hradec, a založili tam kostel ke cti blahoslaveného Klimenta, papeže a mučedníka, satanovi mnoho škod působíce a lid Kristu Pánu získavajíce.“ Jinak řečeno – Bořivojovi byl přidělen kněz Kaich, kterého kníže usadil na Levém Hradci a vystavěl mu tu kostel sv. Klimenta. Kaich nebyl nejspíše pověřen misijními úkoly, křty novokřtenců mohl zpravidla vykonávat biskup, a tím Kaich jistě nebyl. Nemohl být rovněž biskupovým zástupcem právě proto, že byl sám a chyběl mu sbor kněží – Kristián mluví jen o jednom knězi. Bořivojovi byl svěřen jen proto, aby nově pokřtěný kníže mohl vykonávat své křesťanské povinnosti.

Musel mít pochopitelně k dispozici kostel. Volba zasvěcení i místa nebyla náhodná a plně odpovídá situaci z Bořivojovy doby. (Třeštík 1998, s. 329)

3.2 Založení pražského biskupství

Od počátku se křesťanství v Čechách vázalo ke státotvorným silám. Pod dohledem Přemyslovců se ocitla zemská církev. První kroky učinila za Bořivoje I. a za jeho nástupců. Původně náležela pod biskupství v Řezně.¹⁶ Až v roce 973 vzniká z podnětu Boleslava II. biskupství v Praze, které podléhalo Mohuči. (Žemlička 1997, s. 23)

Se založením nejstarších církevních institucí vznikla potřeba budovat kult domácích světců. Proto předpokládáme, že nejstarší legendy vznikající ve 2. polovině 10. století bezprostředně souvisejí s potřebami pražského biskupství a kláštera u sv. Jiří. To je například případ Ludmily – jediný klášter, který mohl mít zájem na její legendě, byl klášter sv. Jiří na Pražském hradě, kde byla pohřbena a uctívána. (Třeštík 1998, s. 139) Vznik *Fuit in provincia Bohemorum* je tak pravděpodobně třeba spojovat se založením kláštera, který mohl vzniknout kolem roku 975. Zde bylo Ludmilino tělo uloženo. Tento kostel nechal vystavět Vratislav I., avšak nebyl v době jeho smrti ještě vysvěcen, nýbrž až když do něj dal Václav roku 925 přenést Ludmilu. (Třeštík 1998, s. 200)

3.3 Založení Břevnovského kláštera

Mimo zmíněné ludmilské a václavské legendy nelze rovněž opomenout legendy vojtěšské. V předchozích kapitolách bylo řečeno, že vznik církevních institucí byl důvodem pro sepsání nejstarších legend, a lze se domnívat, že právě zřízením biskupství došlo k zesílení tlaku na potřebu budování cíleného kultu domácích světců.

Vznik Břevnovského kláštera datujeme do roku 993. S Břevnovem je spjat svatý Vojtěch, který sem uvedl první mnichy z Říma. (Žemlička 1997, s. 211) Vojtěch byl synem Slavníka a Střezislavy a je znám jako druhý pražský biskup. Narodil se kolem roku 956 v Libici nad Cidlinou. Rodiče mu zajistili prestižní vzdělání v Magdeburku, kam odešel v roce 972. Do Čech se vrátil roku 998, a to do Prahy - do sboru duchovních v okolí prvního pražského biskupa Dětmara. Po smrti Dětmara byl Vojtěch zvolen jeho nástupcem. V roce 988 Prahu opět opouští a odešel do Říma. Na podzim roku 992 dorazilo do Říma poselstvo z Prahy a Vojtěch se vrátil zpět do Čech. S ním se vrátila mnišská komunita, kterou shromáždil v aventinském klášteře. Vojtěch se vrátil za vidinou

¹⁶ Podle Kristiánovy legendy ovšem musíme hledat jednu z původních náboženských vazeb na Velké Moravě.

příslibu založení prvního mužského kláštera. S doprovodem dorazil do Prahy v zimě roku 992/993.¹⁷ Hned v lednu následujícího roku spolu s Boleslavem II. založili první mužský klášter v Břevnově. Po vyvraždění rodu Slavníkovců v roce 995 se Vojtěch rozhodl nalézt mučednickou smrt – dorazil k pohanským Prusům, kde 23. dubna 997 podstoupil smrt pro svoji víru. (Lutovský 2005, s. 50 – 57)

Vojtěchova poslední data jsou zachycena raně středověkou hagiografií – *Canapariova legenda (Est locus)*, legenda *Nascitur purpureus flos* a anonymní veršovaná skladba z 12., nebo 13. století *Versus de passione sancti Adalberti* (Verše o utrpení svatého Vojtěcha). Ve veršované legendě zachytil neznámý autor ve verších Vojtěchův život od mládí až po mučednickou smrt. (Šváb 1963, s. 41) Jediné místo, kde mohla být tato legenda sepsána, je Břevnov.¹⁸ (Třeštík 1998, s. 137)

¹⁷ Podle mladších vojtěšských legend měl biskup s doprovodem přezimovat na hradišti v dnešním Starém Plzenci.

¹⁸ Třeštíkova hypotéza je logická, ale nemůžeme vyloučit ani zahraniční původ legendy (např. Polsko).

4 ŽENA V RANÉM STŘEDOVĚKU

Následující kapitola je zaměřena na pojetí ženy v průběhu raného středověku v tehdejší společnosti. Zajímá nás především názor společnosti na ženu a názor duchovenstva. Z primárních pramenů se snažíme sumarizovat zobrazení raně středověké ženy.

4.1 Názor společnosti

Názory na rozdělení mužských a ženských úloh jsou v rámci prvotního křesťanství poměrně odlišné. Židovská žena byla, dle hebrejské bible, považována za „tvora podřízeného muži a zákonné mnohoženství nebylo ani v hlubokém středověku pokládáno za nepřístojné. Prostituce byla Židy zprvu odmítána, avšak poté se začali některé její aspekty tolerovat.“ Žena byla chápána a vyobrazena jako majetek muže, který ji získal od rodičů za určitý hmotný či nehmotný majetek, a měl povinnost se o ni postarat až do její smrti. (Neumann 1999, s. 588)

Výrazným zásahem do vývoje biblického pojetí ženy je učení Pavla z Tarsu. Ten pojímá ženu jako „méněcennou bytost, jelikož vzešla z muže Adama. Přijímá její pojetí jako podřadného tvora, které odůvodňuje prvním hříchem v ráji, kde byla žena svedena.“ (Neumann 1999, s. 592) V prvním listu sv. Pavel zdůrazňuje, že hlavou všech lidí je Kristus, hlavou ženy muž. Stejně jako sv. Pavel, tak i sv. Petr tvrdí, že ženy se mají podřizovat mužům tak jako svaté ženy. (Lenderová s.14) A tak zná Bible podřízenost žen mužům – žena, která je zrozená z žebra, biblická Eva s pokřiveným charakterem, žena jako hříšnice, pokušitelka, svůdkyně muže a posedlá sexem. Tak vznikl první obraz základu sociálního konstruktů. (Lenderová s. 8) Obraz pro ženy není příliš kladný. V prvních staletích po Kristu mohli křesťanští teologové a filozofové při formování záporného pohledu na ženy navazovat na vzory řecké, římské a židovské. Například řecký myslitel Aristoteles tvrdil, že muž má od přírody převahu nad ženou a žena mu je podřízena. (Lenderová 2002, s. 13)

Dále je nutné si připomenout období 4. – 6. století, kdy vznikají velké západní teologické systémy a názory církevních Otců o ženách. Úcty se dočkaly jen ženy ozdobené panenstvím, které bylo po celý středověk hodnoceno jako nejvyšší hodnota. Sv. Ambrož (340 – 397), mocný muž církve, prohlašoval, že prvotním úkolem ženy je především přivádět na svět potomstvo. Žena je pro muže dobrou oporou, ovšem ale nižšího řádu, protože se nechala strhnout jako první k hříchu. Sv. Augustin (354 – 430) došel k závěru,

že podřízení ženy je v pořádku – muž je řízen božskou moudrostí a žena je mužem vedena. (Lenderová 2002, s. 14 – 15)

Stejně jako u sv. Ambrože je i u sv. Jeronýma (342 – 420) počátkem všeho zla, přes které přišla na svět smrt. Dokazuje, že manželství je pro filozofy velmi nevhodné a bylo o stupeň nižším hříchem než smilstvo. Papež Řehoř Veliký (540 – 604) vzhlížel k ženám pozitivněji – začal vysoce hodnotit křesťanskou matku, jejímž předobrazem byla Panna Marie. Manželství viděl jako udržení a rozmnožení lidského rodu. Sv. Isidor Sevillský (560 – 636) připomínal povinnosti muže vůči ženě – musí jí být příkladem a nevyžadovat od ní ctnost. Významná osobnost anglických církevních dějin, sv. Anselm z Canterbury (1033 – 1109), tvrdí, že Adam i Eva jsou dohromady zodpovědní za spáchaný hřích. (Lenderová 2002, s. 15)

Ve prospěch žen pokračují ve 12. století představitelé klášterní školy v Paříži. Hugo ze Svatého Viktora konstatuje, že žena byla stvořena proto, aby byla společnicí a družkou muže. Odkazuje tím na stvoření Evy z Adamova žebra, aby zaujala místo vedle něho. Petr Lombardský nevidí vinu jen na straně Evy – přikládá vinu i Adamovi, který hřešil svou slabostí a zalíbením v ženě. (Lenderová 2002, s. 16)

4.2 Ženy jako řeholnice

Důvody, proč se z urozené ženy stala řeholnice, byly různé. Nejvíce typické bylo rozhodnutí rodičů dívky – buď se pro ni nenašel vhodný ženich nebo byla připravována na církevní dráhu od dětství. (Dvořáčková – Malá a kol. 2014, s. 218)

Roku 513 sepsal svatý Caesarius, biskup v Arles, řeholi pro skupinu panen, které žily v chrámu svatého Jana. V řeholi nenajdeme přesný časový denní program. Klade důraz na ochotu k odříkání, vůli vzdát se sebe, nesmí mít osobní oděv, peníze, místnost pro sebe a před vstupem do kláštera odevzdává všechen majetek. Všechny řeholnice se musejí naučit číst a psát a věnují se dvě hodiny četbě. Kromě toho je povinností řeholnice pečovat o nemocné. (Pernoudová 2002, s. 28 – 29)

Vedle obyčejných klášterů se budovaly i konventy vyhrazené pro dámy – zde ženy nemusely skládat řádový slib chudoby a panenství na celý život. Klášter nabízel možnosti jako např. věnovat se charitativní činnosti, výchově nebo vyučování mladých dívek, mohly se zabývat poezií, filozofií či historií. (Ennenová 2001, s. 80 – 81)

Ženské kláštery byly do jisté míry místem vzdělávání. Ženy se na duchovním životě velice podílely, dá se říci, že více, než muži. (Ennenová 2001, s. 82)

Postavení, jaké měla žena před vstupem do kláštera, jí nemuselo zajistit vysoké postavení také po vstupu do kláštera. Je však prokázáno, že právě ženy ze šlechtického stavu se často stávaly představenými kláštera, do něhož vstoupily. Postavení řeholnice bylo ve společnosti chápáno jako prospěšné, neboť žena tím naplnila ideály zbožnosti a služby Bohu. Do kláštera odcházely též některé kněžny a královny vdovy, které buď nechtěly nebo nemohly dožít na svých světských statcích. Odchod do kláštera nemusel vždy znamenat vstup do řádu. Ženy zde mohly jen žít volně s řeholní komunitou. Tyto ženy pak nemusely dodržovat pravidla, která stanovila řehole a rovněž se nezříkaly v prostředí klášterních cel určité úrovně luxusu. (Dvořáčková – Malá, 2014, s.221)

4.3 Ženy a vzdělávání

Je známo, že dcery pocházející z vysoce postavených rodin měly vychovatelku. Výchovy dívek se často ujímaly ženské kláštery. Článek klášterní řehole svatého Caesaria se zabývá dětmi. Děti nesmějí být do kláštera přijímány do svých šesti nebo sedmi let. To svědčí, že ženské kláštery fungovaly zároveň jako školy. Příklady výuky a výchovy dívek v ženských kláštorech je mnoho. Např. klášter Saint – Jean v Arles učil děti nejprve zpívat – začínalo se zpěvem žalmů, poté se učily psaným slovům. V 9. století byly řeholnice Harlinda a Relinda proslavené svou vzdělaností – obě byly vychovány v klášteře ve Valenciennes, kde se naučily číst, psát, zpívat žalmy a malovat. Klášter Notre – Dame v Anjou dostával ve 12. století dotace, z níž mohlo být ubytováno, vychováno a živeno třináct dětí. (Pernoudová 2002, s. 58 – 59)

Povaha výuky byla taková, že základ tvořil žalmy a bible. Aby se uměly dobře vyjadřovat, sloužil tomu předmět zvaný gramatika. Je důležité poznamenat, že i obyčejní lidé, kteří nechodili do žádné školy, měli základní vzdělání předávané kázáním a písněmi. Ve 13. století Vincenc z Beauvais, velmi vzdělaný dominikán, radil, aby se dívky učily psát a číst stejně jako chlapci. Později se začala klást otázka, zda je škola vhodná pro dívky. Ku příkladu Filip z Novary tvrdil, že dívky mají nevědomé. V Itálii, kde se začínala rozvíjet renesance, panoval názor, že dívky se mají věnovat domácím pracím. Uplatňoval se vliv univerzit a vzdělávání se stávalo výsadou hlavně mužů. (Pernoudová 2002, s. 60 – 61)

4.4 Rehabilitace ženy a mariánský kult

Ženy si nepatrně polepšily v období vrcholného středověku – napomohl tomu mariánský kult, který se stavěl do protikladu k hříšné Evě panenskou matkou Ježíše Krista a rytířská kultura, která se šířila z jižní Francie do Evropy. (Lenderová 2002, s. 8)

Panna Marie či Matka Boží se ve 12. století objevuje velmi často¹⁹. Jejím účelem bylo zlepšit pohled na ženy – Eva byla zdrojem hříchu a Panna Marie byla jejím opakem, znamenala pramen spásy. Marie představovala zdroj dobra, které má odčinit zlo způsobené prvotním hříchem Evy. (Lenderová 2002, s. 16)

Marie si získávala poctu již ve starověku. Existovala prastará tradice blízkovýchodního kultu mateřských božstev, která vytvořila podmínky pro uctívání Boží Matky. Zde se objevuje první mariánská modlitba. Objevují se první legendy o Marii, mariánské hymny a dokonce i první kostely nesou její jméno. Vznikají rovněž obrazy. Koncil v Efezu v roce 431 zavedl v církvi Marii jako Bohorodičku. Na Západě byla ovšem situace trochu jiná. U Sv. Augustina nenacházíme modlitby ani hymny k Panně Marii. Až v 5. století se objevuje hymnický mariánský chvalozpěv v latině, ze kterého vznikají další texty. V Římě je v 6. století Mariino jméno přijato do textu mše. V 7. století vznikají východní mariánské svátky. Na přelomu 11.–12. století je mariánský kult na svém vrcholu. Nebere se v potaz jako pozemská matka Ježíše, nýbrž jako kosmická role panenské Boží Matky a Královny nebes. Prosazuje se tvrzení o její bezhříšnosti – hovoříme o jejím početí bez hříchu a svatosti. (Küng 2007, s. 64)

4.5 Mariánský kult v Čechách

Již sv. Ludmila po přijetí křesťanské víry uctívala Pannu Marii. Připomeňme, že po roce 885 nechal její muž Bořivoj postavit kostel ke cti P. Marie v Praze. Předpokládá se, že Ludmila dostala darem od Metoděje vypouklý obraz Matky Boží s děťátkem.²⁰ Po Ludmile získal tento dar její vnuk Václav, který ho nosil s sebou a měl ho mít i na své poslední cestě do Staré Boleslavi. „Obraz jeho Mariánský pak ocitl se pod zemí na blízkém poli a byl tam přes dvě století.“ Až v roce 1160 za krále Vladislava II. se našel a na místě nálezu nechal král postavit kapli ve Staré Boleslavi. Matka Boží tak vešla do veliké úcty českého lidu a stala se poutním místem. Když se zřizovala duchovní správa, stavěly se kostely a kostelce a k tomu se zřizovaly oltáře Nejsvatější Trojice, archandělů,

¹⁹ Výrazně se zde angažoval sv. Bernard z Clairvaux a cisterciácký řád, na jehož budování se Bernard významnou měrou podílel.

²⁰ Jedná se ovšem o mladší tradici. Nejstarší literární památky tuto okolnost nezmiňují.

apoštolů a mučedníků. Mnoho oltářů patřilo Panně Marii. Sázavský opat Božetěch daroval jeho obraz Marie biskupu Altmannovi do Pasova roku 1081. K vysokému rozkvětu dosahoval mariánský kult v období křížových výprav. Zakládaly se nové řehole s poctou k Boží Matce – na příklad rytířský řád Johannitů nebo cisterciáci a dominikáni. (Podlaha 1905, s. 149)

Také reliéf madony s abatyšemi z kláštera sv. Jiří (zhruba rok 1220) nás přesvědčuje o propracovanosti mariánské ikonografie. Mariánský kult měl velký vliv na gotické umění – stává se velkou inspirací pro výtvarníky. (Slouka 2010, s. 19)

5 POSTAVENÍ ŽENY V RANĚ STŘEDOVĚKÉM STÁTU

Osud žen v době raného středověku nebyl nejlehčí. Na život žen se dotýká *Kosmova kronika*. První knihu spatřuji jako klíčovou ohledně společenského kontextu žen – Kosmas zde vysvětluje, jak se ženy staly poddanými svým mužům. (viz kapitola 7.5) Na straně třicet se poprvé mluví o znásilňování žen, které by se očekávalo ze strany nepřátelů. Dokonce je zde znásilnění hodnocenou hůře nežli smrt. „A kdyby to byla jenom smrt! Půjde o horší věci nežli smrt: oni znásilní vaše manželky před vašima očima.“ (Kosmova kronika, s. 30)

Jako další klíčovou kapitolu shledávám knihu druhou, kapitolu IV., s. 81. Zde Kosmas podotýká, jaká práva ženy nad muži měly. Pokud ji muž nemiloval tak jako ona jeho či ji bil a mučil, byl potrestán.

O manželství se budeme zmiňovat v souvislosti Oldřicha a Boženy. Pokud je muž nevěrný nebo žena nevěrná, tak ten, na jehož straně byla vina, měl být odveden do Uher a nesměl se penězi vykoupit a nemohl se vrátit do české země. Biskup Šebíř v tomhle směru útočí hlavně na ženy, praví, že tímto trestem mají být stíženy panny, vdovy a cizoložnice. (Kosmova kronika 1975, s. 80)

Rovněž ženy, které se rodily jako Přemyslovny nebo sňatkem vstupovaly do rodu Přemyslovců, to nemávaly lehké. Sice měly zajištěné vysoké společenské postavení, ale to obvykle nepřesáhlo hranice knížecího a královského dvora. Souviselo to s pohledem na ženu ve středověku. Jak již bylo řečeno, žena se kvůli prvotnímu hříchu brala jako d'áblův nástroj. Žena byla bytostí nedokonalou, nesvéprávnou a vyžadovala ochranu. Pestré osudy se nevyhnuly ani manželkám, sestrám a dcerám Přemyslovců. Pokud se provdaly, žily ve stínu svých mužů. Neměly na výběr, koho pojmu za svého manžela (viz Božena a Jitka). Pokud se neprovdaly nebo ovdověly, odešly do kláštera. Od žen knížat či králů se očekávalo potomstvo, hlavně synové k udržení linie rodu. Je důležité podotknout, že muži potomstvo nemávali pouze s jednou dámou. Svědčí o tom věkový rozdíl sourozenců. V předporodním očekávání bylo o manželky knížat velmi dobře postaráno. Byly takové ženy, které z fyzických důvodů nemohly dát manželovi dědice trůnu (např. Oldřichova první žena, jak nám dokládá Kosma, byla neplodná). To často vedlo ke krachu manželství (ačkoliv v tomto případě Oldřich manželství pravděpodobně nerozvázal). (Žemlička 2005, s. 195 – 204)

V obecné rovině lze říci, že pokud již určitá žena je zmíněna v Kosmově kronice, byť jen okrajově, je pravděpodobné, že ve své době ovlivnila chod panství významným

způsobem. V některých případech již tím, že se stala chotí panovníka, v jiných případech svou neobvyklou zbožností a projevy dobroty. Na rozdíl od počátku kroniky, kde byly zmíněny ženy jako bytosti rovnoprávné mužům, a k tomu mající volbu způsobu života, tak ke konci kroniky jsou již zobrazeny výhradně v závislém postavení. Dle Kosmova přesvědčení měla být žena dobrou matkou, manželkou a zejména křesťankou, která je ke svému muži zcela poslušná.

6 LITERÁRNĚ ZACHYCENÉ ŽENY A JEJICH SOCIÁLNÍ ROLE

Následující kapitola obsahuje přehled základních ženských postav, které žily v době vlády prvních Přemyslovců. Jejich jméno je zároveň zmíněno v *Kosmově kronice* či v *Kristiánově legendě*, které tvoří pramennou základnu této práce.

6.1 Vědmy v české literární tvorbě

Obraz ženy je poměrně podrobně vyličen v již zmíněné *Kosmově kronice*. Kronika začíná popisem české země a prostého způsobu života.

Z tehdejšího společenství lidí povstal jediný muž „naprosto dokonalý, bohatý statky pozemskými a ve svých úsudcích rozvážný a důmyslný“. (Kosmova kronika 1975, s. 33) Tomuto muži však nebylo dopřáno mužských potomků, avšak měl tři dcery, jimž příroda dala dar a to poklad moudrosti. Nejstarší se jmenovala Kazi, prostřední dcera byla Teta a nejmladší Libuše. (Kosmova kronika 1975, s. 33)

Libuše

Nejmladší Libuše „byla mezi ženami přímo jedinečnou ženou, v úvaze prozřetelná, v řeči rázná, tělem cudná, v mravech ušlechtilá a ke každému byla vlídná“. (Kosmova kronika 1975, s. 34) Její krása byla také nezměrná, ale Kosmas hodnotí negativně skutečnost, že byla prorokyně. V době její vlády propukl spor mezi jedním mužem a ženou. Obě osoby se vydají za Libuší, aby spor rozsoudila. Muž soud nevyhrál, velice se ho to dotklo a pravil, že žena má málo rozumu. Prý všechny ženy mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum a lépe by bylo mužům umřít než to trpět. Byla ostuda, že nevládne muž a na muže doléhají ženská práva. (Kosmova kronika 1975, s. 16)

Libuše však jednoho dne sama rozhodla, že potřebuje muže, neboť vůdčí osobou musí být někdo silnější. Vybrala si za manžela Přemysla Oráče, a tím se vytratil způsob života založený na komunitním vlastnictví a společnost se začala postupně hierarchizovat. Libuše se sama vzdala svého postavení a symbolicky předala svůj plášť Přemyslovi. Ten „oděn v knížecí roucho a obut v královskou obuv, vsedne na bujného oře“ (Kosmova kronika 1975, s. 20) a vjíždí do knížectví již jako panovník. Jeho příchodem se mění nejen struktura společnosti, ale také postoj k ženám a k jejich postavení ve společnosti.

Libuše nechala vystavět hrad, který Kosmas lokalizuje do lesů ke vsi u Zbečna. Podle svého jména ho nazvala Libušín. (Kosmova kronika 1975, s. 15)

Kazi

Kazi byla ze všech sester nejstarší a byla nejen znalkyně bylin, ale i věštkyně. Tradičně je pokládána za bravurní lékařku. Bylinami dokázala zahojit všechny nemoci. Jako vděk po smrti Kazi lidé nasypali vysokou mohylu nad řekou Mže. (Čechura 1996, s. 7)

Teta

Další ze sester, prostřední Teta, byla velice jemná a žila svobodně bez muže. Její obraz již není tak pozitivní jako v případě sestry Kazi. Kosmas ji obviňuje, že pod jejím vlivem lid ctí dryády (lesní nymfy), oready a amadryády – zkrátka aby lid uctíval přírodní úkazy a aspekty. Kosmas tak vidí lid jako prosté pohany, kteří uctívají pramen, oheň, stromy či kameny. Teta nechala na vrcholu strmé skály u řeky Mže postavit velmi pevný hrad Tetín. (Kosmova kronika 1975, s. 15)

Neznámá hadačka z Kosmovy kroniky

Další kapitola Kosmovy kroniky se zmiňuje o nějaké ženě, která je pravděpodobně macechou významného muže. Není známo její jméno ani postavení, avšak je pouze zmíněno, že je hadačka a umí předvídat budoucnost. Dá svému nevlastnímu synovi rady, jak se ochránit před střelami nepřátel a nejen se vrátit živ a zdravý, ale též slavně zvítězit²¹. (Kosmova kronika 1975, s. 30)

6.2 Svěťice a dcery v české literární tvorbě

Ludmila

Dle dochovaných pramenů není zcela jednoznačné, kde přesně se Ludmila narodila a jaký byl její původ. Pokud srovnáme naše primární zdroje literatury, tak podle Kristiána a Kosmy pocházela z hrádku Pšova, naopak legenda *Fuit in provincia Bohemorum* se o místě narození nezmiňuje. Všechny tři zdroje ale zmiňují jméno jejího otce Slavibora. Je zcela prokázáno, že se provdala za knížete Bořivoje I., který nechal vystavět první křesťanský kostel v Čechách. Stala se kněžnou a porodila údajně tři dcery a nejspíš

²¹ Postava se objevuje u tématu Lucké války. Při jejím líčení Kosmas také uvádí pohanské vědmy kmene Čechů, které překouzly (duchovně přemohly) vědmy lucké. Byla to jedna z příčin, proč Lučané prohráli.

tři syny²² – Spytihněva, Vratislava, jméno třetího syna je neznámé. *Kosmova kronika* dokládá pouze jména Spytihněv a Vratislav.

Z *Kosmovy kroniky* o životě Ludmily nemáme skoro žádnou zprávu, jen výše uvedené informace. Můžeme ovšem čerpat ze zpracování ludmilské hagiografie – *Fuit in provincia Bohemorum, Kristiánova legenda* a *Prolog ke sv. Ludmile*.

Z legend můžeme soudit, že se narodila kolem roku 859. K sňatku Bořivoje I. a Ludmily došlo asi kolem roku 873. Bořivoj i Ludmila byli pohani, ale oba se obrátili ke křesťanství. (Čechura 1996, s. 36) Ludmila brala křesťanskou víru velmi zodpovědně. Starala se o chudé, nemocné, vdovy i sirotky. Ve věku třiceti pěti let Bořivoj I. umírá a na jeho místo nastupuje syn Spytihněv. Také jako jeho otec šířil dál víru, stavěl chrámy a shromažďoval kněze. Po jeho smrti se chopil vlády bratr Vratislav. (Chaloupecký 1942, s. 61)

Vratislav si vzal za manželkou Drahomíru, která byla pohankou. Společně měli syna Boleslava, Václava a dceru Přibyslavu. Když Vratislav umřel, Václavovi bylo zhruba třináct, Boleslav byl asi o pět nebo šest let mladší.²³ Protože Václav ani Boleslav nebyl plnoletý, nemohl se ani jeden ujmout vlády. Z tohoto důvodu se sešel knížecí sněm. Rozhodlo se, že Václav bude dosazen na knížecí stolec, ale zatím bude vládnout jeho matka Drahomíra. Sněm rovněž rozhodl o svěření Václava a Boleslava do Ludmiliných rukou. Ludmila i Drahomíra prahly po vládě, konflikt mezi nimi byl téměř nevyhnutelný. Ke konfliktu přispěl fakt, že Vratislav poslal Václava na Budeč ke knězi, kde se měl vzdělávat. Na Budči ale nejspíš sídlila Ludmila.²⁴ Ludmile se často vytýkala výchova Václava – směřovala spíš na dráhu mnicha nežli budoucího knížete. Ona nedůsledná výchova měla být jedním z důvodů zavraždění Ludmily. (Třeštík 1998, s. 364 – 367)

Situace se změnila po návratu Ludmily do Prahy, kdy se oficiálně ujala výchovy vnuků. Drahomíra byla tím víc přesvědčená, že Ludmila využívá svůj vliv k tomu, aby získala stolec. (Třeštík 1998, s. 369)

Podle *Fuit in provincia Bohemorum* ji Drahomíra plánovala zabít, avšak Ludmila odvětila, že netouží vládnout, naopak chce sloužit Bohu. S tím opustila Ludmila Prahu a odešla na hrádek Tetín. (Chaloupecký 1942, s. 61)

²² Tak nám to dokládají legendy *Fuit in provincia Bohemorum* i *Kristiánova legenda*.

²³ To je pouze odhad.

²⁴ O tom, kdo sídlil na jakém hradišti, nevíme dneska takřka nic. Na nejvýš pravděpodobná je vazba Bořivoje I. na Levý Hradec. O dalších hradištích (např. Budeč, Tetín) můžeme volně diskutovat, ovšem hledáme oporu v mnoha pramenech.

Odchod Ludmily na hrad Tetín představuje symbolický odchod do ústraní. 15. září 921 dala Drahomíra rozkaz svým družníkům Tunnovi a Gommonovi, aby se Ludmily zbavili. Spolu s dalšími bojovníky odjeli na Tetín. Předstírali, že mají vojenské poslání a do hradu byli puštěni. Někdy před půlnocí přistoupili k činu. Tunna s Gommonem vyrazili dveře a vnikli do Ludmiliny ložnice. Ludmila jim připomínala, jak se k nim hezky chovala a že od ní dostávali dary. Bez jakékoliv lítosti a milosti vrahové Ludmilu uškrtili. Ludmila tak skonala 16. září 920. (Třeštík 1998, s. 369 – 370)

Kristiánova legenda líčí událost podobně jako *Fuit*. Podle Kristiána Ludmila vrahy očekávala, prosila je, aby ji ještě nechali se pomodlit. Prosila je, aby ji hlavu sťali mečem, aby se mohla stát mučednicí. Tunna a Gommon ji udusili provazem.

Záviš Kalandra si podle D. Třeštíka položil otázku, proč vrahové Ludmile nestřali hlavu. Zůstává totiž otázka, zda je Ludmila doopravdy mučednicí.²⁵ Proto autor legendy napsal, že Ludmila prosila o to, aby ji sťali hlavu. Rudolf Urbánek se podle téhož historika domníval, že Drahomíra si nepřála, aby z Ludmily byla mučednice, a proto ji vrazi uškrtili. Tím se předpokládá, že již za svého života měla Ludmila pověst svatosti a po smrti by se stala definitivně světicí. D. Třeštík tvrdí, že důvod musel být jiný: „Ohlížíme – li se po něm u starých Slovanů, zjistíme, že uškrcení nebo oběšení bylo smrtí, kterou podstupovaly ženy, rozhodnuté následovat svého manžela ve smrti a spolu s ním se nechat spálit.“ (Třeštík 1998, s. 371)

Ke svatořečení Ludmily došlo za vlády jejího vnuka Václava. Ludmiliny ostatky byly přeneseny do Prahy na popud Václava a uloženy v kostele svatého Jiří. O svatořečení rozhodoval kníže a biskup. Ke svatosti ale patří i některé divy a zázraky. Traduje se, že po smrti Ludmily vycházela z jejího hrobu líbezná vůně a v noci se objevovala tajemná světla. Nemocní lidé, kteří přicházeli k jejímu hrobu, byli záhy zdraví a její tělo v hrobě bylo neporušené. Kněžna Ludmila se tak stala první světicí českého lidu.²⁶ (Čechura 1996, s. 36)

Přibyslava

Přibyslavu zařazujeme do naší práce jako sestru světce sv. Václava. Byla dcerou Vratislava I. a jeho ženy Drahomíry. Celkově není o ní moc známo. Pojednává o ní *Kristiánova legenda*, kde je vylíčena jako horlivá křesťanka a řeholnice. „Neboť

²⁵ Mučedníkem je ten, kdo pro víru prolil krev. (Třeštík 1998)

²⁶ Z Kosmova textu ale víme, že nebyla ještě na sklonku 11. a 12. století jako světice uznávána ani pražským biskupem.

řečená ctihodná paní, totiž sestra blahoslaveného mučedníka jménem Přibyslava, byla naučena od samé kolébky Kristu Pánu sloužiti podle přikázání evangelia bez úhony.“ Z legendy se dále dozvídáme, že měla muže, který umřel, a po jeho smrti se zcela oddala Bohu. (Chaloupecký 1942, s. 126)

Přibyslava sehrála důležitou roli před přenesením Václavových ostatků ze Staré Boleslavi. Václavovi vrazi mu během vraždy uřízli ucho: „Po světcově smrti leželo mezi kostelem stromem rostoucím u kostelní zdi.“ (Třeštík 1998, s. 227) Přibyslavě se zdál sen, že za ní přišel bratr s prosbou, aby našla jeho ucho. Přibyslava uposlechla, vstala, šla ke kostelu a ucho našla. Poté šla k Václavovu hrobu, ten otevřela, ucho do něj vložila a opět hrob zavřela. Po přenesení Václavových ostatků bylo ucho srostlé, jako kdyby nebylo nikdy uříznuté. Mluví se tedy o zázraku, který potvrzuje jeho svatost. (Chaloupecký 1942, s. 127)

Je velmi pravděpodobné, že se nejednalo o ucho, nýbrž o článek prstu. Vavřincova legenda hovoří o useknutí článku ruky (*articulum*), kdežto Kristián o uchu (*auriculum*). Obě legendy jsou napsané v latinském jazyce a zdá se, že jeden z autorů nejspíše špatně četl. O Václavově zranění na ruce během konfliktu s jeho bratrem Boleslavem hovoří jednak *I. staroslověnská legenda*, jednak Kristián. Všechny texty o poranění ruky vědí. Původní se tu zdá být poranění ruky, k němuž došlo tak, jak to vypráví *I. staroslověnská legenda*. Všechny verze se shodují, že useknutá část těla, která byla přiložená k mrtvému tělu, zázračně srostla. (Třeštík 1998, s. 227 – 228)²⁷

Tímto činem se tedy proslavila Václavova sestra Přibyslava, mimo jiné ji zmiňujeme také proto, že o sestrách se málokdy mluví.

Mlada

Mladu neřadíme přímo ke světicím, nýbrž k blahoslaveným. Její činnost má však důležitou roli v našich dějinách.

Mlada byla dcerou Boleslava I. Narození Mlady není zcela jednoznačné, odhaduje se rok 930 – 935. Stejně jako její sestra Doubravka byla zasvěcena do služby boží a pokračovala ve stopách prababičky Ludmily. O Mladě pojednává *Kosmova kronika*, která ji popisuje jako vzdělanou, k tomu pomáhala chudým a sirotkům a odešla na pouť do Říma. Dle D. Třeštíka v Římě pobývala od roku 965 – 967. Zde byla papežem

²⁷ Dušan Třeštík podrobně rozebírá tento motiv s respektem k názoru německého badatele (Wilhelm Wostry), který uvažoval o chybném přečtení textu s Kristiánem (porušený pergamen). Podle něj mohlo dojít k záměně dvou latinských termínů – *articulus* (prst) a *auricula* (ucho).

odsouhlasena za abatyši a dostala klášterní jméno Marie. Právě díky její diplomatické cestě do Říma se smělo v Praze zřídit biskupství. Boleslav II., Mladin bratr, ji svěřil do rukou kostel sv. Jiří. (Kosmova kronika, s. 44)

O Mladě pojednává mnoho dalších kronikářů, např. Dalimil, Jindřich Heimburský, Neplach. V těchto záznamech jsou zachyceny skutečnosti, které Mladě přičítají dvě zásluhy – za první, byla naší první vyslankyní a úspěšnou diplomatkou. Za druhé, Mlada přispěla k upevnění organizace křesťanské církve v Čechách - založila první ženský klášter benediktinek na Pražském hradě. (Čechura 1996, s. 44)

Je zajímavé, že takový úkol se svěřil právě ženě. „Mlada se útrapám dlouhé cesty podvolila proto, že mohla úspěšněji než kdokoli z tehdejších mužů dosáhnout cíle, o který šlo jejímu otci Boleslavu I. – církevního osamostatnění Čech zřízením biskupství v Praze.“ Musíme připomenout, že Boleslav I. byl „poskvrněn“ jeho zlým činem, protože zabil svého bratra. Je možné, že Mlada se zasvětila Bohu proto, aby tento hřích mohla odčinit. Mlada se tak osvědčila jako výborná diplomatka a z toho můžeme soudit, že byla vzdělaná, musela znát latinu, aby se dorozuměla.²⁸ (Čechura 1996, s. 44)

Doubravka

Jak již jsme se zmínili výše, Doubravka byla rovněž dcera Boleslava I. a sestra Mlady. Nepatří ke světicím ani k blahoslaveným, ale zde ji připomínáme proto, že i ona se podílela na šíření křesťanské víry. Narodila se někdy v letech 925 – 927²⁹ a své mládí strávila pravděpodobně v Praze. Odhaduje se, že mezi třicátým pátým až čtyřicátým rokem byla zasnoubená s polským knížetem Měškem I. a odešla do Polska. (Čechura 196, s. 38)

„Když se vdávala za polského knížete, sundala si závoj z hlavy a místo něj si na hlavu dala panenský vínek, který nosívaly pobožné panny,“ praví Kosmas ve své kronice. V Polsku se jí narodil její jediný syn Boleslav Chrabrý.

Manželství české kněžny Doubravky znamenalo pro Měška I., panovníka Poláků, velký přínos. Usnadnilo jejich christianizaci, kterou v prvním období s největší pravděpodobností uskutečňovali bavorští a čeští duchovní.³⁰

²⁸ Nemůžeme vyloučit možnost, že se s latinou seznámila až v Itálii.

²⁹ Připouštíme – li ovšem, že bylo v době Václavovy vraždy (patrně 935) jeho bratru Boleslavovi 15 – 20 let, je tato datace silně problematická.

³⁰ Čechy a Morava z církevního hlediska v této době ještě přináležely k řezenské diecézi. (Sommer a kol., 2009, s. 37)

Kosmas dokládá to, že Doubravka byla stará nevěsta a nosila závoj, který svědčil o panenství. Tento fakt svědčí o tom, že Měšek I. hledal spolupracovnici, která by mu pomohla přivést polský lid ke křesťanství. Proto sundala z hlavy závoj – byla si vědoma důležitostí tohoto úkolu a místo odříkavé služby Bohu se rozhodla šířit křesťanství mezi pohany, aby rovněž jako Mlada odčinila otcův hřích spáchaný bratrovraždou. Neopomínáme ani Doubravčinu účast na zřízení biskupství v Poznani³¹ a možná i účast na volbě prvního pražského biskupa Dětmara.³² (Čechura 1996, s. 40) Kronikář Kosmas datuje úmrtí Doubravky k roku 977.

Tím můžeme říci, že Doubravka jako žena má pro nás v dějinách velký význam – prvním apoštolem šířícím křesťanskou víru v cizině byla u nás žena. (Čechura 1996, s. 41 – 42)

6.3 Vládkyně a ženy vládců v české literární tvorbě

Drahomíra

Drahomíra nepochybně vstoupila do dějin nejen kvůli konfliktu s Ludmilou, ale i jako matka sv. patrona Václava. Za manžela si vzala Vratislava I. Po jeho smrti z důvodu neplnoletosti Václava usedla na trůn. Společně s ním měla dva syny – Boleslava I. a Václava a údajně čtyři dcery. O jedné z nich jsme psali již výše. Pocházela z knížecího rodu polabských Havolanů. Havolané byli tehdy silným kmenem, etnicky náleželi k Veletům (později se nazývali Lutici) s vládou vlastního knížecího rodu. Jejich centrem bylo okolí dnešního Berlína. Drahomíra nebyla žádnou nepatrnou kněžnou a sňatek musel mít politické pozadí. (Třeštík 1998, s. 362)

Drahomíra byla velmi pravděpodobně sestra nebo teta stodoranského knížete Tugumíra. O konfliktu mezi Ludmilou a Drahomírou jsme se zmínili již v předchozí kapitole. Pokud se vrátíme k způsobu usmrcení, jaký Drahomíra zvolila, tak byl zvláštní proto, že byl rituální. Ludmila měla být poslána jako oběť za jejím manželem. Ludmila byla uškrcena a takové rituální usmrcení nebylo jednoznačně vraždou. Staré legendy Drahomíru líčí buď jako vzornou matku světce, nebo zvrácenou vražednici, ne jako pohanku, kdežto mladší legendy už o ní jako o pohance hovoří. U Polabských Slovanů, odkud Drahomíra pocházela, vdovy stínali a ne škrtili či věšeli. Tudíž s tímto nápadem nejspíše přišli její komplicové Tunna a Gommon. (Třeštík 1998, s. 373)

³¹ O tomto činu píše kronikář Thietmar.

³² O účasti se zmiňují *Annaly Polské*.

Podle Kristiána se podíleli Tunna s Gommonem na Drahomířině vládě, ale nikoliv z milosti boží. Ludmiliny kněze vyhnali a Václavovi prý zakázali stýkat se se zbylými. Toto tvrzení je ale vyvrácené. Pravdivě proti tomu působí Kristiánovo líčení osudů Tunny a Gommona. Drahomíra se stala závislou na svých spoluvinících a musela jim draze platit. Nakonec se jich ale rozhodla zbavit. Gommona s jeho bratrem nechala popravit, Tunna stihl utéct. Politicky důležité bylo vyhnání kněží. Drahomíra nezasahovala proti křesťanství, ale proti Bavorsku. Vyhnán byl kněz Pavel a další kněží, kteří byli z největší části mnichy kláštera v Řezně. (Třeštík 1998, s. 374)

Jakmile se syn Václav chopil vlády, Drahomíru vyhnal ze země. Neví se, kde Drahomíra ve vyhnanství žila. Jeden staroslověnský prolog říká, že to bylo na Budči, ale to se zdá jako omyl. Po Václavově vraždě v roce 935 nabádal Boleslavův družník Tira Boleslava, aby zavraždil i Drahomíru, ale ten odvětil, že to nespěchá.³³ Drahomíra se mezitím postarala o mrtvé tělo svého syna, ale víc se v Boleslavi nezdržela a utekla do Charvát. Když Boleslav na ni poslal svůj lid, Drahomíra byla už pryč. Drahomíra se uchýlila k Charvátům, kteří sídlili někde ve Slezsku a byli sousedi Hlavalanů. Je možné, že i zpočátku své vyhnanství trávila u nich, protože zde měla příbuzné. (Třeštík 1998, s. 434)

Střezislava

Střezislava byla manželkou Slavníka a matkou svatého Vojtěcha. Slavník byl bezesporu bohatým a mocným mužem, když Vojtěchovi zařídil studie v Magdeburku. Brunova legenda tvrdí, že Slavník vedl svůj život volněji (vyloženě promiskuitně), což se ke zbožnému otci svatého mučedníka moc nehodí. Původ Střezislavy a jejího muže není jednoznačný. Uvažuje se o příbuzenském vztahu k Přemyslovcům. (Lutovský 2005, s. 45) Převážnou částí historiků je Střezislava považována za Přemyslovnu. Ve skutečnosti víme o ní jen to, že byla ze slavného slovanského rodu a velmi urozená. Kristián (Strachkvas), jehož považujeme za syna Boleslava I., oslovuje Vojtěcha „nepos carissime“, v překladu „nejdražší synovče“, to by vytvářelo předpoklad k tomu, že Střezislava byla sestrou Boleslava I., ale to však nelze považovat za průkazné. Nepos může znamenat i příbuzný. Na přemyslovský původ by mohla narážet *I. staroslověnská legenda*³⁴, která

³³ Jedná se o líčení *I. staroslověnské legendy (Život knížete Václava)*.

³⁴ Střezislava nemusela být pouze dcerou Vratislava I., mohla pocházet z rodu jiného Přemyslovce – třeba i samého Boleslava I. Tady se pohybujeme v rovině čirých spekulací.

se zmiňuje o čtyřech Václavových sestřích, které jejich rodiče provdali do různých knížectví.³⁵ (Třeštík 1998, s. 421)

Střezislava měla se Slavníkem šest synů a několik dcer. Předpokládá se, že se vdávala okolo roku 950, protože roku 956 se narodil nejstarší z jejich synů, Vojtěch.³⁶ Pokud by byla dcerou Drahomíry a Vratislava, bylo by jí přes třicet let, protože narodit se mohla nejpozději roku 920 před Vratislavovou smrtí.³⁷ Tím Třeštík vyvrací fakt, že Přemyslovnou nejspíše nebyla. I Dalimil tvrdí, že byla jiného původu – a to z rodu kouřimských knížat. Podle Dalimila byla sestra kouřimského knížete, kterého nazývá Radslav. To by se shodovalo i s Brunem z Querfurtu, ten zcela jistě Střezislavin původ znal. Kdyby byla z rodu Přemyslovců, nepochybně by Bruno zmínil, že pocházela z rodu světce Václava, nýbrž že byla světcovou sestrou. Mnozí se spíše přiklání k faktu, že přemyslovského původu byl její muž Slavník, nežli ona. (Třeštík 1998, s. 421 – 422)

Kosmova kronika nám dokládá záznam o datu jejího úmrtí a to rok 987. (Kosmova kronika, s. 49)

Emma

Královna či kněžna Emma, žena Boleslava II., přišla do české země z ciziny. Kosmas ji chválí jako vynikající ženu a perlu mezi ženami. Emma přišla do země, v níž se křesťanství uchytilo teprve nedávno, a mnoho částí země zůstávalo polopohanských. (Čechura 1996, s. 47)

Byla i první ženou českých dějin, která ke svému jménu připojila královský titul. Jméno Emma Regina můžeme přečíst na denárech, které sama nechala v 90. letech 10. století razit v mělnické mincovně. Jelikož královský titul se v tehdejší době v Čechách ještě neužíval, mohla ho užívat jedině z toho důvodu, že pocházela z královského rodu.

Byla pro ni přepsána Gumpoldova legenda o sv. Václavu do tzv. wolffenbüttelského kodexu, kde byla sama zobrazena, jak se v hluboké pokoře klaní sv. Václavu, kterého Kristus korunuje. (Čechura 1996, s. 47) Zde je označena jako *venerabilis principissa*, v překladu ctihodná kněžna. Ani Kosmas ji jako královnu netituluje. Vzhledem k jejímu titulu máme ale velmi málo dochovaných zmínek o ní. Kronikář Kosmas se o Emmě zmiňuje pouze třikrát – poprvé o ní mluví jako o manželce

³⁵ To je však dodatkem českého redaktora společné předlohy ruských recenzí *I. staroslověnské legendy* z 2. poloviny 11. století, v původním textu toto tvrzení nebylo. (Třeštík 1998, s. 422)

³⁶ Nemůžeme ale vyloučit tu možnost, že Vojtěch nebyl nejstarším synem knížecích rodičů.

³⁷ Podle historických konstrukcí je dobou narození posledního Vratislavova potomka třetí čtvrtina roku 921: Ale znova opakujeme, že Střezislava nemusela být Vratislavovou dcerou.

Boleslava II., která zplodila syna Boleslava III. a Václava, podruhé při popisu posledních chvil života Boleslava II. ji Kosmas opět označil za manželku a potřetí zaznamenal rok jejího úmrtí a místo, kde je pohřbená. (Kilián 2008, s. 1-2)

Byla matkou čtyř dětí, ačkoliv je pravděpodobné, že jako druhá Boleslavova žena porodila pouze dvě z těchto dětí. Tyto děti se k ní však zachovaly macešsky. Boleslav III. vyhnal matku záhy po otcově smrti (roku 999) i se svými bratry Jaromírem a Oldřichem ze země. Emma našla útočiště na bavorském dvoře, kam přijela i se dvěma dětmi. Boleslav III. přichystal své matce několik nemilých situací, byl velmi krutý, a proto mohla být pro Emmu smrt vysvobozením, patrně v roce 1006. (Čechura 1996, s. 48)

Božena

Božena byla dle tradice dívka neurozeného původu, kterou si v 11. století namlouval kníže Oldřich. Oldřich byl v té době ženatý a podle Kosmy se mu nenarodil žádný potomek, protože jeho žena byla neplodná. Kosmas popisuje setkání Oldřicha a Boženy – když se vracel Oldřich z lovu, uviděl ženu, jak pere roucha u studánky a zamiloval se do ní. Byla velmi krásná a pocházela z rodu jakéhosi Křesiny.³⁸ I přesto si ji kníže ihned vzal za manželku. Není ale zcela jisté, kdy se s Boženou setkal. J. Žemlička uvádí, že podle B. Krzemienske³⁹ se jejich syn Břetislav musel narodit nejpozději před polovinou roku 1002, tudíž se předpokládá, že Oldřich ji mohl spatřit nejpozději roku 1001.⁴⁰

Staré manželství ale nerozvázal, protože tehdy bylo možné mít i více manželek a nebylo hříchem unést manželku bližního, což mu ale Kosmas ve své knize vytýká. Rovněž i ženám bylo umožněno vdát se za ženatého muže. (Kosmova kronika 1975, s. 60) Na druhou stranu Kosmas Boženě nic nevyčítá, její další osud určil kníže. V české tradici často odminuje názor, že Božena byla unesena či „násilně vyrvána z předchozího spojení“. (Žemlička 2005, s. 153)

Další otázkou zůstává, kde se Oldřich s Boženou měl setkat. Podle novodobé tradice se tak mělo stát v Peruci.⁴¹ Podle Kosmy k tomuto shledání mělo probíhat, když se kníže vracel selskou vesnicí z lovu. Kosmas o místě mlčí – buď ho neznal, nebo

³⁸ Selskou kněžnu z ní udělal až Dalimil. Právem můžeme předpokládat, že pocházela z významné rodiny – třeba ne knížecí, ale významné. Nemusela být ani vdanou ženou, mohla být odvedena od rodiny bez souhlasu otce.

³⁹ B. Krzemienska byla česká historička polského původu. Je autorkou významné monografie o knížeti Břetislavu I.

⁴⁰ Kosmas setkání Oldřicha a Boženy datuje do roku 1002.

⁴¹ Peruc leží v okrese Louny v Ústeckém kraji.

ho nepovažoval za důležité. Tak řečený Dalimil spojil Oldřichův výjezd s Postoloprty. Dalimil ale psal o dvě století později než Kosmas a tři století po události, tato zmínka se nedá považovat za věrohodnou. Václav Hájek Libočan v díle *Kronika česká* poprvé označil Perúc a obrozenci se poté tohoto příběhu sami ujali. Obrozenci odvozovali název Perúc z Boženiny „práčské“ činnosti. (Žemlička 2005, s. 159 – 160) Peruc se zhruba typově shoduje s místem, kde Oldřich potkal Boženu a po generace se k tomuto místu váže. Mimo vylíčení této události Kosmas zmiňuje o Boženě jen to, že byla manželka Oldřicha a matkou Břetislava I. a datum jejího úmrtí v roce 1052. (Žemlička 2005, s. 162)

Adléta

Adléta byla jedinou dcerou uherského krále Ondřeje. Kosmas ji popisuje jako ženu vyspělou a krásnou. Za manžela si vzala Vratislava II., který ji poznal v Uhrách po smrti jeho první manželky, jejíž jméno je neznámé. Brzy došlo k jejich sňatku. Od Kosmy se dále dozvídáme, že společně měly dvě dcery – Jitku a Ludmilu a dva syny – Vratislava a Boleslava Mladšího. Rok po Adlétině smrti (která je datována r. 1062) si Vratislav II. bere za manželku Svatavu. (Kosmova kronika s. 103)

Svatava

První žena, která nesla na hlavě českou korunu, byla manželka Vratislava II. Svatava. O jejím životě zaznamenaly kroniky málo zpráv. (Čechura 1996, s. 51) Svatava byla dcerou polského knížete Kazimíra. Kazimír byl vnukem syna Doubravky Boleslava Chrabrého. Po prababičce v ní tedy kolovala česká krev. Celkem porodila čtyři syny a jednu dceru. Podporovala vyšehradskou kapitulou, kterou založil její manžel. Po sedmi letech od korunovace umírá Vratislav II., Svatava jej přežila o třicet čtyři let, ale už nikdy se znovu neprovdala.

V rozvášněných poměrech, kde muži nebyli schopni se dohodnout, nastupovaly ženy jako smiřovatelky. (Čechura 1996, s. 52). Tento fakt dokládá *Kosmova kronika*, kde se např. na straně sto osmdesát tři dočítáme o Svatavině úsilí o smír mezi jejími syny prostřednictvím biskupa Heřmana a přímlovou Vacka. Smír byl ale obnoven pouze na krátkou dobu. Jako další smiřovatelka vystupuje v *Kosmově kronice* Virpirk.

1. září 1126 Svatava umřela a byla pohřbena vedle Vratislava na Vyšehradě. (Čechura 1996, s. 52)

6.4 Ženy jako oběti násilí – ženy unášené a týrané

V následující části se zaměříme na Jitku, ženu, která byla unesena a na první ženu Vratislava II., která byla trýzněna.

Jitka

Ve středověku byl únos běžný prostředek k získání ženy a bez váhání ho užil i Břetislav I. Sám byl synem knížete Oldřicha, jenž si přivlastnil Boženu. Kosmas referuje o této době nepevných manželství jako o době mnohoženství. (Sommer a kol., 2009, s. 414)

V necelých dvaceti letech se Břetislav proslavil únosem budoucí manželky z kláštera ve franckém Schweinfurtu v roce 1021. Rod Přemyslovců byl ohrožen vymřením a tento čin měl zachránit vymírající dynastii. „Motiv cválajícího jezdce svírajícího v náruči ženu, který se objevil na lící straně jednoho z denárů první poloviny 12. století, měl snad vzpomenout předkův udatný čin, možná o něm kolovaly pověsti a písně.“ (Žemlička 2005, s. 65)

Panenská Judita, česky Jitka, byla v klášteře na vychování. Ačkoliv ji nikdy předtím neviděl, do Jitky se okamžitě zamiloval. Kosmas líčí Jitku jako veleušlechtilou, tudíž musela mít vznešený původ, nejspíše i tato skutečnost upoutala Břetislavovu pozornost. Kosmas mylně označil Otu Bílého, velmi mocného hraběte podle jeho slov, za jejího otce. Ve skutečnosti se jednalo o jejího bratra a patřil k Babenberkům, kteří v 10. století byli velmi úspěšní. Břetislavova cesta do kláštera trvala sedm dní. Po příjezdu do kláštera nedal Břetislav o sobě vědět, kdo doopravdy je. Dostal povolení v klášteře přespat a shodou okolností byl svátek, kdy dívky vycházely ven z klauzur. Sám se neodvážil jít do klauzury. Když byly dívky venku a on uviděl svou oběť, popadl ji a rychle utekl. Jitka porodila celkem pět synů – Spytihněva, Vratislava, Konráda, Jaromíra a Otu. (Žemlička 2005, s. 108)

Když nechal Spytihněv vyhnat ze země svou matku, z pomsty se provdala za uherského krále Petra. 2. srpna 1058 umřela a její syn, kníže Vratislav II., nechal její ostatky přenést z Uher a pochoval ji v Praze. Pohřbil ji vedle jejího muže (svého otce) Břetislava I. v kostele sv. mučedníků Víta, Václava a Vojtěcha. (Kosmova kronika 1975, s. 100)

První manželka Vratislava II.

Je známo, že český král Vratislav II. měl celkem tři manželky. O Adlétě, druhé ženě a o Svatavě, jeho třetí ženě, bylo již zmíněno v předchozí kapitole. Jméno jeho první manželky se nám bohužel nedochovalo.

Vratislavovým bratrem byl Spytihněv II. V minulé kapitole bylo zmíněno, že nechal svou matku Jitku vyhnat ze země. Později se však dostává i do sporu se svými bratry. Jejich otec, Břetislav, rozdělil mezi bratry Moravu. Vratislavovi Břetislav přisoudil knížectví olomoucké. Jakmile se ale Spytihněv stal knížetem, své bratry moravských údělů drsným způsobem zbavil. Vratislav rychle uprchl do Uher a v Olomouci nechal svou první manželku, která v té době byla těhotná. Spytihněv zajal Vratislavovu ženu a nechal ji pryč odvézt na hrad Lštění v Posázaví. Svěřil ji do rukou hradskeho správce Mstiše, který se stal spoluzodpovědným za její trýznění. Když ji propustil, cestou za Vratislavem těhotná žena umřela kvůli předčasnému porodu. Vratislav ovšem v Uhrách nezhálel. Seznámil se s princeznou Adlétou a brzy se s ní oženil. (Žemlička 2005, s. 80 – 82)

6.5 Ženy jako literární hrdinky – specifika dívčí války

Pověst o lstivých ženách, které převzaly vládu nad muži a staly se panovnicemi nad dobytým územím, představuje důležité téma nejen v české literatuře. „V českých středověkých kronikách je zachycený zvláštní příběh, obvykle označovaný jako „dívčí válka“. Tvořil velmi pravděpodobně součást, či dokonce jádro přemyslovské dynastické pověsti. Pozdější středověká verze příběhu byla zapsána na počátku 14. století jako součást Dalimilovy kroniky.“ (Lehár a kol., 1998, s. 57) Také v Kosmově kronice je tento motiv zobrazený. Děj se odehrává po Libušině smrti. Dívky si vystavěly vlastní hrad Děvín. Na jejich nezávislost a svobodomyšlnost začali muži žárlit. Dle Kosmovy pověsti si muži vystavěli odplatou hrad Vyšehrad a válka mezi oběma pohlavími vypukla zanedlouho. Když došlo k příměří, muži i dívky společně hodovali a muži vymysleli na dívky lest. Každý z nich unesl jednu dívku „a od té doby po smrti kněžny Libuše jsou naše ženy pod mocí mužů“. (Kosmova kronika, 1975, s. 45)

Unesení dívek představuje symbolický přechod mezi jednotlivými fázemi společenského uspořádání. Do té doby bylo společenství založeno na rodové pospolitosti. „První zemědělské usedlosti byly postaveny na matriarchální společnosti, přičemž ženy dosáhly nejvyššího postavení. Děti zde patřily mateřskému rodu a muž byl pouze přívěskem ženské organizace, od které si musel ženu vysloužit.“ (Neumann, 1999, s. 62)

Toto postavení je v poměrném protikladu k tomu, jaké postavení přisoudilo ženám křesťanství. Ženy v době dívčí války představovaly nedílnou součást společnosti. Schopnost povstat proti nadvládě mužů představuje dovednost, kterou ženy po přijetí křesťanství již nedisponují.

Pozdější zpracovatelé toho námětu pohlíželi na problematiku povstání a války z různého hlediska. Dalimil „přisuzuje iniciativu v rozpoutání války dívkám, které si zvolily za vůdkyni Vlastu, kdežto ve zpracování pověsti u ostatních kronikářů Vlasta sama bouří dívky proti mužům a staví se v čelo ostatních“. (Martínková - Pěnková, 1959, s. 130) Rozdíl v pojetí je poměrně markantní. Ve volbě vedoucí ženy se projevuje svobodná vůle dívek, které se společně rozhodnou, jaké další kroky podniknou.

7 VYUŽITÍ POZNATKŮ V PEDAGOGICKÉ PRAXI

Téma naší bakalářské práce využijeme v několika interdisciplinárních vztazích a můžeme jej uplatnit v mnoha vyučovacích předmětech. *Kosmova kronika* tvoří nedílnou součást školního vzdělávacího programu ve výuce literatury, kde by žáci měli být obeznámeni o životě Kosmy a jeho díle. Mimo historických událostí, znalosti domácího prostředí Čech a situaci v Čechách je podle mého názoru dobré věnovat pozornost i ženám, protože kronika z velké části hovoří o knížatech. Téma je velmi zajímavé a myslím si, že přináší do výuky něco nového a k tomu by výuku určitě oživilo. Žáci by mohli prosazovat svůj názor na situaci, diskutovat, zda určitá událost se stala tak či tak (např. únos Jitky, jak poznal Oldřich Boženu). Tím dokáží žáci zapojovat svou fantazii a vést diskusi (rozumíme tím tedy osvojení sociálních a komunikačních klíčových kompetencí).

V dějepise je možné velké uplatnění tématu z hlediska problematiky týkající se počátku českého státu. Žáci se učí o knížatech, kteří vládli a historickém kontextu Čech. Učí se např. o založení pražského biskupství, vědí, kdy k založení došlo, ale mohou zabrousit do tématu konkrétněji a možná je překvapí, že za touto významnou událostí stojí žena. Na základě poznatků si mohou i vytvořit rodokmen Přemyslovců pro vlastní přehled a k orientaci v rodě nejstarších přemyslovských knížat. Zájemci o historii zcela jistě uvítají návštěvu historických míst spojených se ženami. Vyjmenujme alespoň některá z nich – hrad Děvín v Praze proslavený díky dívčí válce, Tetín hrad Tetín u Berouna, Libušín, který je spjat s Libuší a hledali bychom ho v Kladensku u Smečna – zcela jistě by byla zajímavá podívaná k Libušině studánce, kam chodila údajně sama kněžna pít. Milovníky temnějších chvil historie by lákala návštěva hradiště Lštění v okrese Benešov, kde byla týrána neznámá manželka Vratislava II.

V zeměpise je téma rovněž použitelné – Kosmas má vynikající přehled, popisuje krajinu a některá místa můžeme na základě jeho popisu najít dodnes (Drahůš, Dřevíč, Vlastislav). Zeměpisná místa můžeme taktéž spojit s výlety.

Tematika proniká dále do oblasti religionistiky a společenských věd. Mohou nás zajímat okolnosti přijetí křesťanství v naší zemi a vytváření kultu svěťce v našich dějinách. Dívky by zcela jistě zajímala genderová problematika, jak byly hodnoceny dívky či ženy dříve a jak dnes, anebo zda se jejich kulturní podmínky zlepšily (dnes si žena může vybrat partnera, dříve ne).

Jak si tedy můžeme povšimnout, námět naší kvalifikační práce nemusí být brán v potaz jen v hodinách českého jazyka, ale můžeme ho pojmout i v dalších vyučovaných předmětech.

ZÁVĚR

Žena představuje vděčný literární námět již po mnoho staletí. Výše uvedená práce si kladla za cíl zjistit, zdali je možno vysledovat v zobrazení ženy v prvních dochovaných českých literárních dílech určitý vzorec. Z dostupných materiálů lze říci, že základním vzorcem či archetypem je archetyp manželka. Žena odvíjela své postavení a hodnotu od manžela, kterého jí povětšinou přiřknuli rodiče či společnost. I v případech, kdy si tohoto manžela vybrala dobrovolně, byla její hodnota potvrzena teprve ve chvíli, kdy svým sňatkem potvrdila snahu o pokračování rodu. První dochované literární památky nepřipouštějí, že by žena mohla zplodit právoplatné potomky bez manželů.

První literární památky nenabízejí z dnešního pohledu ucelený a objektivní pohled na ženu a její postavení ve společnosti, zejména proto, že se zaměřují pouze na ženy z významného rodu. Postavení ženy v dochovaných materiálech se nepochybně odvíjelo od jejich skutečného postavení ve společnosti. Důležitý vliv na celkový dojem z literárních pramenů má skutečnost, že byly psány autory, kteří byli výrazně ovlivněni křesťanstvím. Jejich názor na postavení ženy byl dán již předtím, nežli začali pátrat po obsahu díla. Primárním cílem žádného ze sledovaných autorů nebylo vyobrazit přesnou podobu ženy v tehdejší postavení, ale spíše podpořit vybrané myšlenkové proudy a názory.

Proto je nesporné, že tehdejšímu kronikáři Kosmovi se ženy žijící ve volném svazku (či dokonce svobodné) zdály podezřelé. Rodové pospolitosti, založené na určité hierarchii uvnitř rodu, a kladoucí důraz na ženské zastoupení ve společnosti, nepochybně neodpovídaly představám křesťanských kněží, kteří vnímali ženu jako počátek veškerého zla a pokušení. Zatímco v předkřesťanské společnosti byly ženy postaveny na úrovni mužů (ve většině společenství) a nemusely se stát manželkami a matkami, křesťanská společnost naopak postavila ženy do podřízeného postavení a odebrala jim mnohá dřívější práva. Literární díla se je snažila zobrazit jako bytosti, které činí nejlépe, pokud se zaměří na skutky milosrdenství a žije pokorný život. Předchozí způsob života, je-li vůbec zmíněn, je považován za nižší a nehodný následování.

Je nepochybné, že žena v raných českých literárních památkách sehrávala pouze druhotnou roli. Sledované literární památky vždy zobrazují ženu jako doplněk k mužskému hrdinovi, který se přičinil o určité změny v běhu dějin. Přisuzují se jim podobné vlastnosti – pokora, láska k chudým, milosrdenství či láska ke Kristu. Naučí se bojovat a bránit, nevzdělávají se v základních dovednostech čtení a psaní, avšak zdůrazňuje se jejich krása

a dobrota. Kosmas se sice zmiňuje o třech sestrách, které se přičinily o založení Prahy a potažmo českého národa, avšak jejich způsob života neschvaluje.

Nelze si dnes představit, jakým způsobem tehdy fungovala rodová společnost, a dle Kosmovy kroniky nepanovaly v této době ideální poměry. Mnohé ženy se bez mužů svého rodu stávaly oběťmi násilí a krutosti ze strany příchozích mužů, a možnost vstoupit do kláštera pro ně představovala možnost úniku z tíživé životní situace. Jak dokládají *Kosmova kronika* i *Kristiánova legenda*, ani přijetí křesťanství neznamenal obrát v myslích těch žen, které byly svou podstatou zlé. Naproti tomu i ženy žijící v rovnocenném postavení s muži mohly oplývat krásou a chytrostí. Přesto však se autoři raných literárních děl domnívají, že ženu je nezbytné spoutat a podvolit muži. Pokud je neprovdána a rodiče jí nemohou zajistit manžela, musí být přijata do kláštera.

Dochované zmínky o různých typech žen však dávají tušit, že i přes určitou podobu se v dějinách objevily ženy silné a samostatné. Již za dob Přemyslovců se objevilo několik důležitých žen, které svými činy dokázaly změnit chod dějin. Ludmila se stala natolik oblíbenou u lidu, že se k ní chodili lidé modlit a uzdravovat dlouho po její smrti. Jitka je natolik důležitá, že si pro ni přijede její budoucí choť až do kláštera. Libuše dokáže sama rozhodnout o budoucnosti svého národa volbou správného manžela. Každá z těchto postav má určitý společný rys, a to je ochota přijmout osud tím nejlepším možným způsobem, neutíkat a nalézt nejlepší možné řešení. I přesto, že řešení je dle autorů děl poměrně schematické. Ani křesťanství tak nedokázalo upřít ženám důležité místo, které zaujímají nejen ve společnosti, ale také v běhu dějinných událostí. Informace získané studiem odborných zdrojů a literárních pramenů mohou posloužit jako podklad pro další bádání v této oblasti. Bylo by nepochybně přínosné zabývat se prvními českými literárními památkami také z lingvistického hlediska a porovnat, jakým způsobem tyto autoři ženy nazývali.

RESUMÉ

The work focused on the image of a woman in the oldest Czech literary tradition. At first I wrote about basic sources, then I included historical context to realize in which period of time we are talking about. Important part of the work is the chapter called Woman in the Early Middle Ages to get how was woman evaluated and judged. During the time the view on woman has changed as we can see. I was really suprised the way how was woman a little bit humiliated. After I analysed woman from a different point of view such as queens, holy women, tortured women or soothsayers. In the end of my work I suggested how to use these informations in many school subjects.

SEZNAM LITERATURY

- BARTLETT, Robert, SOMMER, Petr, Dušan TŘEŠTÍK a Josef ŽEMLIČKA, ed. *Přemyslovci: budování českého státu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-352-0.
- ČECHURA, Jaroslav, Zdena KAREŠOVÁ a Jiří PRAŽÁK, ed. *Královny a kněžny české*. Praha: X-Egem, 1996. ISBN 80-7199-010-8.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, D. a Zelenka, J. *Přemyslovský dvůr: život knížat, králů a rytířů ve středověku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014. ISBN 978-80-7422-276-4.
- ENNEN, Edith. *Ženy ve středověku*. Praha: Argo, 2001. Každodenní život. ISBN 80-7203-369-7.
- HORA, Petr. *Toulky českou minulostí, 1. díl*. Praha: Práce, 1995. ISBN 80-85890-47-X.
- CHALOUPECKÝ, Václav. *Na úsvitu křesťanství: z naší literární tvorby doby románské v století 9.-13.* V Praze: Evropský literární klub, 1942. Slavín.
- KAVKA, František a Miroslav BUCHVALDEK. *Dějiny Československa*. Vyd. 2., dopl. V Praze: Státní pedagogické nakladatelství, c1971. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství).
- KILIÁN, Jan a Luboš POLANSKÝ, ed. *Emma Regina - Civitas Mělnic: sborník příspěvků z konference u příležitosti 1000. výročí úmrtí kněžny Emmy Reginy (+2.11.1006) a 80. jubilea narození Pavla Radoměřského (*23.11.1926) konané 9. listopadu 2006 v Regionálním muzeu Mělník*. Mělník: Regionální muzeum Mělník, 2008. ISBN 978-80-903899-1-5.
- KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. 6. vyd., ve Svobodě 2. Praha: Svoboda, 1975.
- Kristiánova legenda: život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily. Přeložil Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ. Praha: Vyšehrad, 1978.
- KÜNG, Hans. *Žena v dějinách křesťanství*. Přeložil Petra ŠVECOVÁ. Praha: Vyšehrad, 2017. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7429-808-0.
- LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998. Česká historie, sv. 4. ISBN 80-7106-308-8.

- LENDEROVÁ, Milena, ed. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0375-6.
- LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců, 2.díl*. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-231-5.
- LUTOVSKÝ, Michal a Zdeněk PETRÁŇ. *Slavníkovci: mýtus českého dějepisceví*. 2. vyd. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-291-0.
- MARTÍNKOVÁ - PĚNKOVÁ, Dana. *Pověst o dívčí válce v naší humanistické literatuře*. Listy filologické / Folia philologica. Roč. 82, Čís. 1 (1959), pp. 127-132
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu*. Praha: Libri, 2002-. ISBN 80-7277-103-5.
- NEUMANN, Stanislav Kostka. *Dějiny ženy: populárně sociologické, etnologické a kulturně historické kapitoly*. Vyd. 1. v nakl. Otakar II. Praha: Otakar II., 1999. ISBN 80-86355-03-9.
- PERNOUD, Régine. *Žena v době katedrál*. Přeložil Gustav FRANCL, přeložil Václav FREI. Praha: Vyšehrad, 2002. Kulturní historie. ISBN 80-7021-544-5.
- Podlaha, Antonín. *Almanach Mariánský* vydaný na památku Mariánského kongresu v Praze 1905. Praha, 1905.
- SLOUKA, Jiří. *Mariánské a morové sloupy Čech a Moravy*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2996-1.
- Staroslověnské legendy českého původu: nejstarší kapitoly z dějin česko-ruských kulturních vztahů. Přeložil Emilie BLÁHOVÁ, přeložil Václav KONZAL. Praha: Vyšehrad, 1976.
- ŠAROCHOVÁ, Gabriela V., Pavel BĚLINA, Jiří KAŠE, Jan Pavel KUČERA a Jaroslav CUHRA. *České země v evropských dějinách*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-795-5.
- ŠVÁB, Miloslav. *Přehled dějin starší české literatury se srovnávacím nástinem slovenského vývoje*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964.
- TICHÁ, Zdeňka. *Cesta starší české literatury*. Praha: Panorama, 1984. Pyramida (Panorama).

TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců: vstup Čechů do dějin (530-935)*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. Česká historie. ISBN 80-7106-138-7.

ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí: (1034-1198)*. 2., opr. a dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. Česká historie. ISBN 978-80-7106-905-8.

ŽEMLIČKA, Josef. *Přemyslovci: jak žili, vládli a umírali*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-759-8.